

การดำเนินนโยบายต่างประเทศของประเทศไทย พม่า และ ญวน

หน้าที่ที่สาม
เทศมหาอำนาจ

ในระยะหัวเลี้ยวตัวต่อที่ประเทศไทย พม่า และญวนกำลังเผชิญกับการคุกคามของเทศมหาอำนาจตะวันตก เป้าหมายที่สำคัญที่สุดในการดำเนินนโยบายต่างประเทศก็คือ การรักษาเอกราชและความมั่นคงของประเทศไทย¹ โดยจะแสดงออกมาในลักษณะที่ต่างกัน กล่าวคือ ในขณะที่ประเทศหนึ่งอาจใช้วิธีเผชิญหน้าและต้อนรับเทศมหาอำนาจ แต่อีกประเทศหนึ่งอาจดำเนินนโยบายแยกตนอยู่โดดเดี่ยว ไม่ยอมติดต่อกับประเทศเหล่านั้น ซึ่งลักษณะที่แสดงออกอาจนำไปสู่ความเข้าใจอันผิดเพี้ยน หรืออาจสร้างความรู้สึกในทาง เป็นปฏิปักษ์ต่อประเทศตะวันตก

การดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทย มักยึดถือนโยบายต้อนรับชาวต่างประเทศทุกชาติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรักษาระดับความสัมพันธ์อันดีกับชาวตะวันตกตลอดมา ตั้งแต่เมื่อครั้งยังทรงผนวช พระองค์โปรดการทรงพระอักษร เป็นภาษาอังกฤษถึงพระสหายชาวต่างประเทศอยู่เสมอ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความพยายามของประเทศอังกฤษที่จะเจรจาขอแก้ไขสัญญาเบอร์นีให้สำเร็จ ไม่ว่าจะด้วยสันติวิธีหรือใช้

¹ กุลลคา เกษบุณชู, "แบบแผนการทูตไทย," รวมบทความ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (แผนกวิชาการต่างประเทศและการทูต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515), หน้า 92.

กำลังบังคับ² พระองค์มีพระราชดำริว่าประเทศไม่อาจหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับอังกฤษได้ ซึ่งไทยจะเป็นฝ่ายได้รับผลเสียหาย หากไม่ยอมผ่อนปรนตามความประสงค์ของอังกฤษ เนื่องจากอังกฤษทำการค้าด้วยอาวุธปืน³ ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเตรียมการให้พร้อมก่อนที่จะได้มีการเจรจากับอังกฤษเพื่อเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียดที่อังกฤษมีต่อประเทศไทย ทั้งจะเห็นได้ว่า เมื่อพระองค์เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ก็ทรงมีพระอักษรถึงพันเอก คัมบลิว เจ. บัตเตอร์เวิร์ธ (Colonel W.J. Butterworth) เจ้าเมืองสิงคโปร์ แสดงความคาดหวังว่า ในรัชสมัยของพระองค์การค้ากับชาวต่างประเทศและกับราษฎรคงจะกำหนดให้ดีขึ้นกว่าในรัชกาลก่อน พระองค์ทรงขอเวลาให้ไทยทำการปรับปรุงระบบภาษีของประเทศเสียก่อน กับทรงขอให้อังกฤษระงับยับยั้งการเจรจาทำสนธิสัญญาไว้ปีหนึ่ง จนกว่าจะได้มีพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากทรงเกรงว่าทางไทยอาจให้การต้อนรับอังกฤษได้ไม่เต็มที่⁴ หลังจากนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

²ทั้งจะเห็นได้ว่า เซอร์เจมส์ บรุคได้รับคำสั่งให้เดินทางมาประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. 2394 ภายหลังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์เล็กน้อย จากทางไมตรีกับฝรั่งในรัชกาลที่ 4, "Siam at the Accession of King Mongkut: Relations with the West" พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงจรัญสนิทวงศ์ (ม.ล. จรัญ สนิทวงศ์) ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ. ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส 31 มีนาคม 2502), หน้า 67.

³Kenneth Perry London, "Thailand's Querrel with France in Perspective," The Far Eastern Quarterley, Vol. I (Nov. 1941, No. 1), p. 29.

⁴George Coedès, "English Correspondence of Kin Mongkut," Journal of Siam Society, Vol. XXI, pt. 1 (July, 1927), pp. 3-9.

โปรคให้มีการปรับปรุงภาษีศุลกากร⁵ และโปรคให้มีการส่งชาวออกนอกประเทศได้⁶ เป็นการแสดงให้เห็นว่าไทยปรารถนาที่จะสร้างความรู้สึกฉันทมิตรให้แก่อังกฤษ การปรับปรุงดังกล่าว ทำให้อังกฤษมีความเข้าใจไทยดีขึ้น เพราะช่วยลดการบีบบังคับของอังกฤษที่จะเข้ามาเจรจากับไทย เป็นการปูพื้นฐานสำหรับการติดต่อกันระหว่างไทยกับอังกฤษในอนาคต

ก่อนที่เซอร์ยอห์น บาวริง จะเดินทางมายังประเทศไทยเพื่อเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงติดต่อกับบาวริงก่อนด้วยการมีพระอักษรถึงบาวริงที่เกาะฮ่องกง เมื่อ พ.ศ. 2397 โดยทรงขอให้บาวริงแจ้งเวลาที่จะมาประเทศไทยให้ทราบล่วงหน้าก่อนอย่างน้อยที่สุด 3 เดือน เพื่อว่าทางไทยจะได้มีเวลาเตรียมการต้อนรับคณะทูตอังกฤษให้สมเกียรติยศ และจะได้ประกาศให้ราษฎรทราบ เพื่อจะไม่ตื่นตกใจที่เห็นเรือรบของต่างชาติเข้ามาในประเทศ⁷ นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงขอให้บาวริงบอกรายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะการเดินทางและข้อสัญญาที่อังกฤษต้องการเจรจากับไทย เพื่อว่าพระองค์จะได้ทรงปรึกษากับเสนาบดี ตลอดจนพิจารณาเห็นว่า มีข้อใดบ้างที่ไทยเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย และจะทรงแจ้งให้บาวริงทราบ จะได้เป็นการประหยัดเวลาในการเจรจา⁸

⁵ โดยการลดภาษีเบ็กรอง จากอัตราวาละ 1700 บาท เป็นวาละ 1000 บาท จาก Straits Times and Singapore Journal of Commerce, Tuesday 2 September, 1851, p. 5.

⁶ Fred W. Riggs, Thailand: The Modernization of a Bureaucratic Polity (Honolulu: East-West Centre Press, 1966), p. 27.

และ Abbot Low Moffat, Mongkut, the King of Siam (Ithaca: Cornell University Press, 1968), p. 43.

⁷ Riggs, op.cit., p. 28.

⁸ Coedès, op.cit., p. 14.

เกี่ยวกับการต้อนรับคณะทูตซุกเซอร์ยอนน์ บาวริง นั้น เนื่องจากว่าเซอร์ยอนน์ บาวริง หัวหน้าคณะทูตเป็นทูตที่สมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย ทรงส่งมา จึงเป็นเสมือน ผู้แทนพระองค์พระมหากษัตริย์อังกฤษ เพราะฉะนั้นการต้อนรับคณะทูตซุกเซอร์ยอนน์ จะต้องจัดให้สมเกียรติยศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้จัดการต้อนรับคณะทูตอังกฤษ เหมือนกับที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเคยรับเซอร์วาเลียเยร์ เคอ โชมองต์ (Chevalier de Chaumont) ราชทูตฝรั่งเศส ซึ่งพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงส่งมาใน พ.ศ. 2228⁹

อย่างไรก็ตามการต้อนรับคณะทูตซุกเซอร์ยอนน์ บาวริง ยังมีความขัดแย้งระหว่าง ไทยและอังกฤษในเรื่องระเบียบพิธีการหลายประการ อาทิเช่น เกี่ยวกับการนำเรือรบ เข้ามาในน่านน้ำเจ้าพระยา การยิงสลุตต้อนรับ และการคาบกระบี่หรืออาวุธในขณะ เข้าเฝ้า

นายแฮร์รี เอส. ปาร์คส์ (Harry S. Parkes) อุปทูตอังกฤษได้รับคำสั่งจาก เซอร์ยอนน์ บาวริง ให้มาเจรจากับไทยเกี่ยวกับเรื่องการนำเรือรบ "แรตเทเลอร์" (Rattler) ของอังกฤษ ขึ้นมายังพระนคร ซึ่งตามธรรมเนียมไทยนั้น จะไม่อนุญาตให้ ทูตต่างประเทศนำเรือรบหรือเรือกำปั่นเข้ามาพระนคร แต่จะให้ทอดสมออยู่ ณ ปากน้ำ เมืองสมุทรปราการเท่านั้น และทางไทยจะแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ออกไปรับคณะทูต แต่ปาร์คส์ ได้แสดงความคิดเห็นว่า การปฏิเสธของไทยเท่ากับว่าไทยและอังกฤษมิได้เป็นมิตรไมตรี กัน เมื่อเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ สมุหพระกลาโหมเสนอให้อังกฤษปลดปืนประจำเรือไว้ที่ เมืองสมุทรปราการเสียก่อน ทางอังกฤษไม่ตกลงด้วย โดยอ้างว่าเป็นการผิดประเพณี อังกฤษเช่นกัน และกล่าวว่าการนำเรือรบมากล่าวไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศ ประเทศใด จะเป็นการให้เกียรติประเทศนั้น¹⁰ ในที่สุดทางไทยต้องยอมตกลงให้เรือรบ

⁹รายละเอียดการต้อนรับคณะทูตฝรั่งเศสจาก ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27, พงศาวดารเรื่องฝรั่งเศสกับไทย (พระนคร : องค์การคำของคุรุสภา, 2507), หน้า 7-15.

¹⁰จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4, จ.ศ. 1216 เลขที่ 113, ชื่อ จดหมายเหตุเซอร์ยอนน์-บาวริงถึงเจ้าพระยาพระคลัง เรื่อง ขว้สัตตนาวไมตรี

ของอังกฤษเข้ามาในพระนครได้ โดยให้ทอสมอยู่ที่โรงค้าของอังกฤษ แต่มิให้ขึ้นมาถึงพระบรมมหาราชวัง¹¹

ส่วนเรื่องการยิงสลุดนั้น โดยปรกติแล้วไทยจะไม่อนุญาตให้มีการยิงสลุด ทั้งนี้เนื่องจากเกรงว่าจะสร้างความตระหนกให้แก่ประชาชน แต่เซอร์ยอห์น บาวริง ยืนยันให้มีการยิงสลุด โดยให้ไทยประกาศเตือนให้ราษฎรทราบล่วงหน้าก่อน¹² ฉะนั้น เมื่อเรือรบแล่นมาถึงเมืองสมุทรปราการและเข้าสู่แม่น้ำเจ้าพระยา จึงมีการยิงสลุดได้ คอบแสดงความยินดีทั้งจากไทยและอังกฤษ

สำหรับการค้ากระเบื้องเข้าเฝ้า บาวริงได้อ้างถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่า คอนสแตนติน ฟอลคอน (Constantine Phaulkon) เคยได้รับอนุญาตให้ทักทายเข้าเฝ้า และการทักทายเข้าเฝ้าเป็นไปตามขนบธรรมเนียมประเพณีของอังกฤษ¹³ ไทยจึงยินยอมตามความประสงค์ของอังกฤษ

จะเห็นได้ว่า การติดต่อกับประเทศมหาอำนาจ โดยเฉพาะประเทศอังกฤษดำเนินไปอย่างประนีประนอมและมีความอะลุ่มอล่วย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามสร้างความพอใจให้แก่อังกฤษ โดยทรงยอมผ่อนผันขนบธรรมเนียมของไทย นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงแสดงพระราชอัธยาศัยไมตรีพระองค์ต่อคณะทูต ทรงให้การต้อนรับอย่างเป็นกันเอง ดังเช่น เมื่อพระองค์ทรงมีพระราชปฏิสันถารกับเซอร์ยอห์น บาวริงเป็นการส่วนพระองค์ พระองค์พระราชทานพระโสมนวลและทรงรินน้ำจืดไวน์ให้แก่

¹¹Sir John Bowring, The Kingdom and People of Siam, Vol. II (London: Oxford University Press, 1969), p. 259.

¹²Nicholas Tarling, "The Mission of Sir John Bowring to Siam," The Journal of Siam Society, Vol. L, pt.2 (December, 1962), p. 97.

¹³Bowring, Vol. II, op.cit., p. 308.

บารวีนก้วยพระองค์เอง¹⁴

เกี่ยวกับชาวตะวันตก ซึ่งเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้อนรับและปฏิบัติต่อคนเหล่านั้นด้วยดี ทรงกรอไปไปด้วยขันติธรรม ดังจะเห็นได้จากกรณีที่โปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พวกมิชชันนารี เข้าที่อยู่พระราชทานที่คินริมน้ำคานไตพระนครให้เป็นที่ฝั่งศพพวกโปรแตสแตนท์ทางด้านถนนกตคามที่ พันเอก บัตเตอร์เวอธ เจ้าเมืองสิงคโปร์ได้ทูลขอมานำ¹⁵ นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงถือกักราชฎีในการติดต่อกับพ่อค้าชาวตะวันตกในประเทศไทย ดังแจ้งในประกาศให้ราชฎีซื้อขายสินค้า ตลอดจนรับจ้างทำงานกับชาวต่างประเทศได้¹⁶

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้เกียรติชาวต่างประเทศไม่ว่าจะเป็นพ่อค้าหรือกงสุล ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา พระองค์โปรดให้จัดงานเสด็จออกมหาสมาคม และทรงเชิญชาวตะวันตกมาในงานพระราชทานเลี้ยงเป็นประจำทุกปี¹⁷ นอกจากนี้ ยังทรงให้ความสะดวกแก่ชาวตะวันตกเหมือนกับอยู่ในประเทศของตนเอง ดังเช่น

¹⁴ Devid Joel Steinberg (ed.) In Search of Southeast Asia (New York: Praeger Publishers, 1971), p. 114.

¹⁵ หมายเหตุราชการที่ 4, จ.ศ. 1215, เลขที่ 93, ชื่อ พระราชดำรัสพระราชทานที่ฝั่งศพแก่คนชาวยุโรป และประชุมพงศาวดารภาคที่ 12 หมายเหตุหมอบรัดเลย์ (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2507), หน้า 42 - 43.

¹⁶ หมายเหตุราชการที่ 4, จ.ศ. 1218, เลขที่ 122, ชื่อ ประกาศเรื่องราชฎีซื้อขายรับจ้างคนต่างประเทศ.

¹⁷ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 12, หน้า 48, 50, 53, 55, 56, 58.

พระองค์โปรดให้สร้างทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ¹⁸ ตามความประสงค์ของชาว
ตะวันตก

การติดต่อกับชาวตะวันตก ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมหลายอย่าง
เป็นแบบฝรั่ง เป็นการประกาศให้ประเทศทั้งหลายทราบว่า ประเทศไทยมิได้ปิดประเทศ
และจะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว องค์พระประมุขของไทยมิได้
ทรงแสดงท่าที่เป็นศัตรูกับประเทศตะวันตกแต่อย่างใด

พม่าเมื่อเริ่มรัชสมัยพระเจ้ามินดง ได้รับความขมขื่นจากการเสียดินแดนพม่าภาค
กลางและภาคใต้ให้แก่อังกฤษภายหลังการสงครามระหว่างพม่ากับอังกฤษครั้งที่ 2 การ
ยึดครองดินแดนของอังกฤษในครั้งนั้นไม่มีสนธิสัญญารับรองอย่างเป็นทางการ เนื่องจาก
พระเจ้ามินดง ทรงปฏิเสธที่จะรับรู้การสูญเสียดินแดน โดยอ้างว่าพระองค์ไม่ทรงมีส่วน
เกี่ยวข้องกับการสงครามแต่อย่างใด ตลอดรัชกาลพระเจ้ามินดงทรงมีพระประสงค์ที่จะ
เอาดินแดนที่เสียไปคืนมาจากอังกฤษ ทำให้พอจะมองเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพม่ากับ
อังกฤษในสมัยพระเจ้ามินดงคงจะไม่ราบรื่น ถ้าพระเจ้ามินดงทรงดำเนินความสัมพันธ์ใน
ลักษณะที่แข็งกร้าวต่ออังกฤษ

เป็นที่น่าสังเกตว่า พระเจ้ามินดงทรงพยายามแสดงให้อังกฤษเห็นว่า พระองค์
ทรงปรารถนาที่จะสถาปนาสันติภาพ มิตรภาพ และความเข้าใจอันดีกับอังกฤษ ทั้งนี้พระเจ้า
เจ้ามินดงทรงพระราชดำริว่า วิธีการดังกล่าวจะทำให้อังกฤษมีความเห็นใจ และจะคืน
ดินแดนให้แก่พม่า พระเจ้ามินดงไม่ทรงต้องการเป็นศัตรูกับอังกฤษ ถึงแม้ว่าเจ้าชายคะนอง
พระราชอนุชา ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นพระมหาอุปราชจะทรงเรียกร้องให้พระเจ้ามินดงทำ
การต่อสู้แย่งแคว้นหงสาวดีคืนมาจากอังกฤษ¹⁹ แต่พระเจ้ามินดงไม่ทรงเห็นด้วย เนื่อง

¹⁸ เช่น คลองถนนคัง และถนนเจริญกรุงหรือถนนใหม่ เป็นต้น

¹⁹ Maung Htin Aung, The Stricken Peacock: Anglo-Burmese Relations 1752-1948 (The Hague: Martinus Nijhoff, 1965), p. 53.

จากพระองค์ทรงยึดมั่นในสันติภาพ พระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า ทรามเท่าที่พระองค์ยังมีพระชนม์ชีพอยู่ พระองค์จะไม่ทรงอนุญาตให้มีการเคลื่อนไหวในทางธุรกรรมจากฝ่ายพม่าเป็นอันขาด²⁰ พระเจ้ามินคองทรงเห็นว่าการเรียกร้องแคว้นหงสาวดีจากอังกฤษจะประสบผลสำเร็จก็ด้วยการเจรจากับอังกฤษ²¹ ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2397 (ค.ศ. 1854) พระเจ้ามินคองทรงส่งคณะทูตประกอบไปด้วยขุนนาง เช่น นามมาคอกหวน (Nammadae Wun) อดีตเจ้าเมืองดัลละ (Dalla) และ นายแมกเคอร์ทิจ (Mackertich) เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ซึ่งเป็นชาวอาร์เมเนีย เป็นต้น²² ไปพบลอร์ด ดัลลฮูซี (Lord Dalhousie) ผู้สำเร็จราชการอังกฤษ ณ เมืองกัลกัตตา เพื่อเจรจาขอแคว้นหงสาวดีคืน แกลลอร์ด ดัลลฮูซี ปฏิเสธโดยสิ้นเชิง โดยกล่าวแก่ทูตว่า "ทรามใดที่คงอาทิตย์ยังส่องแสงอยู่ ทรามนั้นธงอังกฤษจะยังคงโบกสะบัดอยู่ในดินแดนที่ครอบครองเหล่านั้น"²³ การเจรจาจึงล้มเหลว

แต่กระนั้นก็ตาม พระเจ้ามินคองยังทรงหวังว่า ในเวลาต่อไปอังกฤษคงจะคืนดินแดนให้พม่า ความหวังของพระองค์มีสาเหตุมาจากวิกฤตการณ์หลายครั้งที่กระทบกระเทือนถึงฐานะของอังกฤษในทวีปเอเชีย ซึ่งได้แกสงครามไครเมีย (พ.ศ. 2397-2399)

²⁰ D.P. Singhal, The Annexation of Upper Burma (Singapore: Eastern University Press, 1960), p. 25.

²¹ Aung, The Stricken Peacock..., p. 53.

²² J.B. Scott, Burma From the Earliest Times to, the Present Day (London: T. Fisher Unwin Ltd., 1924), pp. 286-287.

²³ W.S. Desai, A Pageant of Burmese History (Calcutta: Orient Longmans, 1961), p. 212.

กบฏซิปอย ในประเทศอินเดีย (พ.ศ. 2400-2401) และสงครามกับจีน (พ.ศ. 2401-2403)²⁴

ความปรารถนาอันแน่วแน่แต่โดยตลอดของพระเจ้ามินทง เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไป เซอร์ อาร์เธอร์ พี. แฟร์ (Sir Arthur P. Phayre) ซึ่งได้รับคำสั่งจากลอร์ดคัลคัตตี ให้เข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญาพาณิชย์กับพระเจ้ามินทง ใน พ.ศ. 2398 (ค.ศ. 1855) ได้กล่าวถึงพระเจ้ามินทง ไว้ว่า

...พระองค์ทรงเจตนิพนธ์ว่า จะคาดคะเนว่า ทรงยื่นหยัดคอเราไว้ และนานเท่า ๆ กับที่ทรงต้องการรักษาสันติสุขให้คงไว้ พระองค์ยังไม่ทรงยุติความปรารถนาภายหลังที่ทรงเสียดินแดนไป และยังมีพระราชประสงค์ที่จะพึงหาซึ่งอาจจะมีโอกาส แมว่าคนชวกลางเลื่อนหรือทางไกล ว่าทรงสามารถเอาดินแดนคืนมาได้ในวันหนึ่ง โดยที่อังกฤษเสื่อมอำนาจลง แต่พระองค์อาจไม่ทรงได้ยินชวนี้ไว้"²⁵

พระเจ้ามินทงทรงให้ความจริงใจต่ออังกฤษ ทรงแสดงความเป็นมิตรแท้ที่ซื่อตรง จึงจะเห็นได้ว่า ในครั้งกบฏซิปอย อังกฤษจำเป็นต้องถอนกองทหารออกจากพม่าไปปฏิบัติภารกิจที่ประเทศอินเดีย และจำต้องละทิ้งพม่าไปชั่วเวลาหนึ่ง แต่พระเจ้ามินทงไม่ทรงฉวยโอกาสทำการยึดคืนแดนพม่าภาคกลางและภาคใต้ ซึ่งอยู่ในอำนาจของอังกฤษคืนมา พระองค์ทรงแถลงว่า จะไม่ลอบทำร้ายมิตรข้างหลัง เมื่อมิตรกำลังอยู่ในฐานะลำบาก²⁶

²⁴John F. Cady, A History of Modern Burma (Ithaca: Cornell University Press, 1958), p. 100.

²⁵Anil Chandra Banerjee, Annexation of Burma (Calcutta: A. Mukkerjee & Bros, 1944), pp. 108-109.

²⁶D.G.E. Hall, Burma (London: Hutchinson's University Library, 1950), p. 117.

ภาพที่ 2 พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

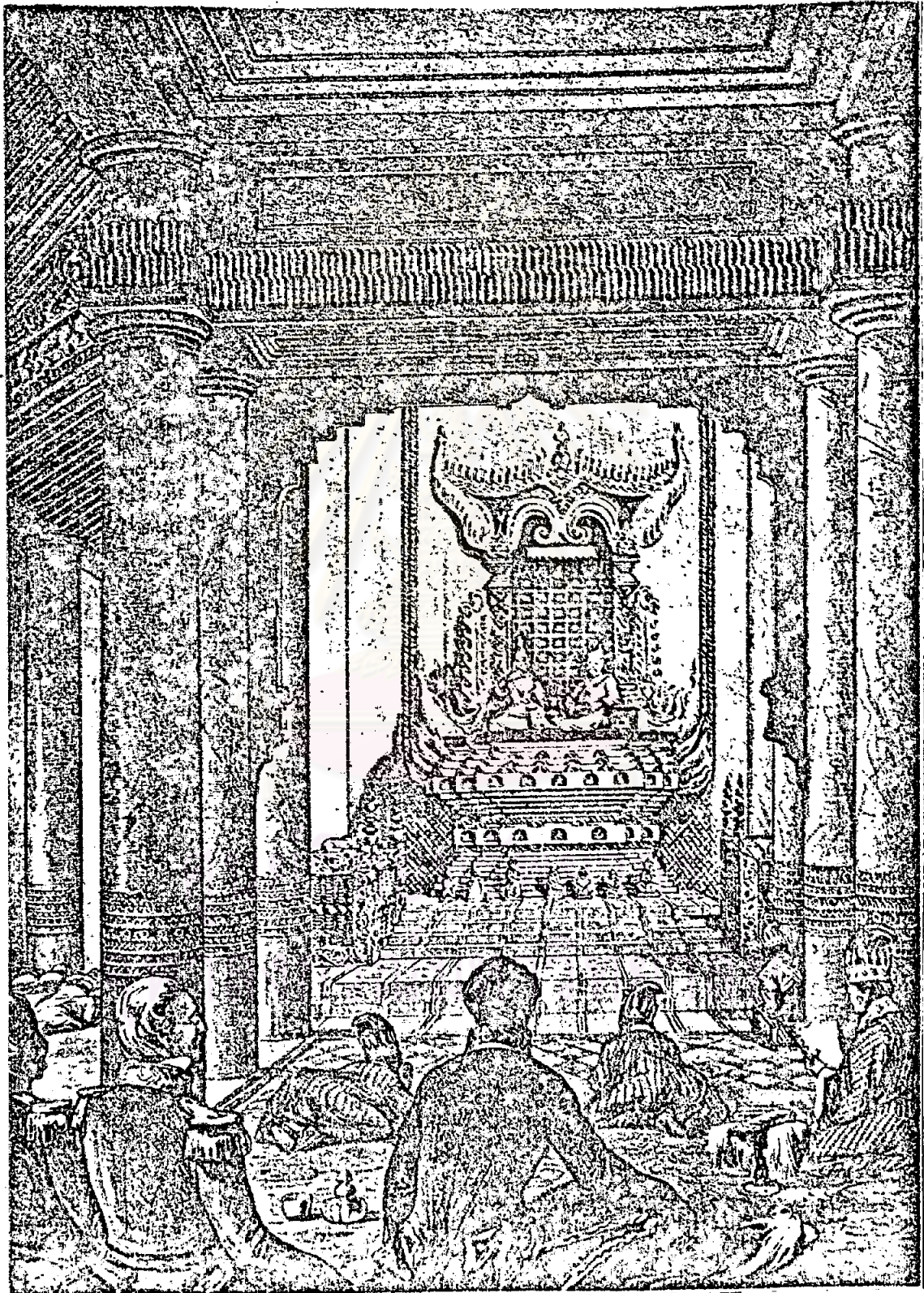

ศูนย์วิจัยและ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(รัชกาลที่ ๕)
เสวยราชย์ พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๑๑

ภาพที่ 11 ภาพพระเจ้ามินคองเสด็จออกใหญ่ทูลชาวต่างประเทศเข้าเฝ้า

ภาพเสด็จของ Sir Arthur Phayre ทานหนังสือ A Narrative Mission to the Court of Ava in 1855. ของ Henry Yule.

นอกจากนี้ พระเจ้ามินดงยังโปรดพระราชทานเงินจำนวน 1,000 ปอนด์ แก่ทหารอังกฤษ
ผู้ประสบเคราะห์กรรมจากสงครามอีกด้วย²⁷

ในระหว่าง พ.ศ. 2398-2418 (ค.ศ. 1855 - 1875) ผู้สำเร็จราชการ
และอุปราชที่อื่นเคยได้ส่งคณะทูตมายังราชสำนักพม่าหลายครั้ง พระเจ้ามินดงทรงให้การ
ต้อนรับคณะทูตเหล่านั้นเป็นอย่างดี โดยเฉพาะในครั้งที่พันเอก อัลเบิร์ต ฟิตซ์ (Colonel
Albert Fytche) เดินทางมายังสำนักเมื่อ พ.ศ. 2410 (ค.ศ. 1867) ดังปรากฏว่า
เมื่อเรือกลไฟของคณะทูตมาถึงพรมแดนพม่า พระเจ้ามินดงโปรดให้เจ้าพนักงานออกไป
ต้อนรับและนำเรือของคณะทูตมาตามลำน้ำอิรวดี ครั้นถึงกรุงมณฑล พระอัครมเหสีทรง
ส่งเสลี่ยงทองให้นางฟิตซ์นั่ง นอกจากนี้พระเจ้ามินดงยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้
ฟิตซ์และภรรยา ได้กางกลดทองซึ่งเป็นเครื่องยศสำหรับเจ้านายชั้นเจ้าฟ้า²⁸ แต่อย่างไร
ก็ตาม พระเจ้ามินดงยังทรงเข้มงวดคดระเบียบประเพณีการเข้าเฝ้าอยู่อย่างเคร่งครัด
ไม่มีการผ่อนผันให้อาทิเช่น การถอครองเท้า การหมอบอยู่หน้าราชบัลลังก์พระเจ้า-
แผ่นดิน เป็นต้น ซึ่งสร้างความไม่พอใจให้แก่คณะทูตอังกฤษเป็นอันมาก

การปฏิบัติต่อชาวตะวันตกในพม่าของพระเจ้ามินดงนั้น พระองค์มิได้ทรงกดขี่
ข่มเหงเช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้ามินดงทรงให้การ
อนุเคราะห์และความสะดวกแก่คนเหล่านั้นพอสมควร ทรงมีขันติธรรม พระราชทานที่ดิน
ใหม่ชัชนารีสำหรับทำการเผยแพร่วรรณคดีศาสนา²⁹ บริจาคพระราชทรัพย์ให้ทุนศาสนา-

²⁷ Singhal, loc.cit.

²⁸ E.C.V. Foucar, Mandalay the Golden (London: Dennis
Dobson, 1963), p. 58 แต่การที่พระเจ้ามินดงทรงให้การต้อนรับอย่างสมเกียรติ
เนื่องจากพระองค์ทรงต้องการได้รับความช่วยเหลือทางด้านอาวุธจากอังกฤษ จาก Aung,
The Stricken Peacock..., p. 60.

²⁹ Maung Htin Aung, A History of Burma (New York: Columbia
University Press, 1967), p. 241.

จารย์มาร์ค (Reverend Mark) สำหรับจัดสร้างโรงพยาบาล³⁰ และโปรดให้ถวาย
พระอักษรแก่พระราชโอรสธิดา

นอกจากนี้ เมื่ออังกฤษส่งพันเอก สเลเดน (Colonel Sladen) มาประจำที่
กรุงมณฑล ในฐานะตัวแทนทางการเมือง (Political Agent) ของอังกฤษตาม
สนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. 2405 (ค.ศ. 1862)³¹ พระเจ้ามินดงทรงให้ความสะดวกแก่
สเลเดนให้สามารถเข้าออกพระราชวังได้ พระองค์ยังพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์
สายสะพายชั้นสูงให้³² ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อสเลเดนได้รับมอบหมายให้เป็นหัวหน้าสำรวจ
เส้นทางไปยังมณฑลยูนนานในจีน โดยผ่านทางพรมแดนพม่า พระเจ้ามินดงได้พระราชทาน
พระแสงดาบอาญาสิทธิ์แก่สเลเดนสำหรับป้องกันอันตรายในการเดินทาง³³

สถานการณ์ในประเทศยูนนานเมื่อจักรพรรดิคือคิก เสด็จขึ้นครองราชสมบัติคล้าย
คลึงกับในสมัยพระเจ้ามินดงแห่งพม่า นับตั้งแต่ฝรั่งเศสได้เข้าโจมตีเมืองท่าคูราน ใน
กลางเดือนเมษายน พ.ศ. 2390 (ค.ศ. 1847)³⁴ มีผลทำให้จักรพรรดิคือคิกทรง
ตระหนักดีว่า ฝรั่งเศสกำลังคุกคามเอกราชของประเทศยูนนาน การโต้ตอบการกระทำของ
ฝรั่งเศสภายหลังที่จักรพรรดิคือคิกขึ้นครองราชย์เมื่อวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2391
(ค.ศ. 1848) คือ พระองค์ทรงออกพระราชกฤษฎีกา 2 ฉบับใน พ.ศ. 2391 และ
พ.ศ. 2394 (ค.ศ. 1848 และ ค.ศ. 1851) ต่อต้านพวกคริสตัง ทำการขับไล่มิชชัน-

³⁰ เสรีบุร พันขวังยี, ราชบัลลังก์พม่า (พระนคร : แพร่พิทยา, 2508), หน้า 100.

³¹ Aung, A History of Burma, p. 239.

³² เสรีบุร พันขวังยี, เรื่องเดิม, หน้า 175.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 176.

³⁴ John F. Cady, The Roots of French Imperialism in Eastern Asia (Ithaca: Cornell University Press, 1954), pp. 74-75.

นารีชาวตะวันตกออกจากประเทศ และลงโทษถึงขั้นประหารชีวิตสำหรับผู้ทำการปิดบัง หรือให้ที่หลบซ่อนแก่มิชชันนารี³⁵ นอกจากนี้ ในระหว่าง พ.ศ. 2394-2395 (ค.ศ. 1851-1852) ปรากฏว่ามิชชันนารีชาวฝรั่งเศส 2 คนถูกทางญวนประหารชีวิต³⁶ เป็นการสร้างความเป็นศัตรูกับประเทศฝรั่งเศสอย่างเปิดเผย วิธีการดังกล่าว แทนที่จะทำให้ประเทศญวนรอดพ้นจากการรุกรานของฝรั่งเศส กลับเป็นเครื่องเร่งเร้าให้ฝรั่งเศส ต้องการลงโทษและแก้แค้นญวนเร็วขึ้น โดยเฉพาะเมื่อจักรพรรดิ นโปเลียนที่ 3 ทรงให้การสนับสนุนศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก และมีพระราชดำริที่จะสนับสนุนการเผยแพร่ศาสนาในประเทศญวน และช่วยเหลือมิชชันนารีฝรั่งเศสที่ถูกกดขี่ข่มเหง³⁷

ถ้าจะพิจารณาการดำเนินนโยบายต่างประเทศของจักรพรรดิราชวงศ์เหงียน ทุกพระองค์ นับตั้งแต่จักรพรรดิบัลลงมาจนถึงจักรพรรดิทือค๊ก จะเห็นได้ว่าจักรพรรดิทรงต่อต้านการขยายตัวของประเทศมหาอำนาจตะวันตกด้วยนโยบาย "ปิดเมืองท่า" (Closed Harbor Policy)³⁸ พระองค์ไม่ทรงเห็นด้วยกับการดำเนินความสัมพันธ์ใด ๆ กับประเทศตะวันตก ไม่ว่าในด้านการค้าหรือในด้านศาสนา จักรพรรดิไม่ทรงมีชั้นติธรรม เรือสินค้าของประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกา สเปน และฝรั่งเศส ไม่เคยได้รับอนุญาตจากจักรพรรดิให้ดำเนินการค้าในประเทศญวนได้³⁹

³⁵Helen B. Lamb, Vietnam's Will to Live (New York: Monthly Review Press, 1972), pp. 73-74.

³⁶Hall, A History of South-East Asia, p. 611.

³⁷Joseph Buttinger, The Small Dragon (New York: Frederick A. Praeger, 1958), p. 336.

³⁸Nguyen-Van-Thai and Nguyen-Van-Mung, A Short History of Vietnam (Saigon: The Times Publishing Company, 1958), p. 255.

³⁹Ibid., p. 260

จากพระราชกฤษฎีกาในรัชสมัยจักรพรรดิทื่อคิก และการประหารชีวิตมิชชันนารีฝรั่งเศส ทำให้รัฐบาลฝรั่งเศสเห็นความจำเป็นที่จะต้องส่งทูตมาเจรจาทำความเข้าใจ ใน พ.ศ. 2399 (ค.ศ. 1856) เคานต์ เดอ วาลูสกี (Count de Walewski) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสได้มีคำสั่งให้นายชาลส์ เดอ มงติญี (Charles de Montigny) กงสุลฝรั่งเศสประจำเมืองเซียงไฮ้เดินทางมาเจรจากับญวน⁴⁰ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อขอเสรีภาพทางศาสนา (ปรากฏในร่างสนธิสัญญาข้อ 3, 4, 5, 6, 7) ขอตั้งกงสุลฝรั่งเศสที่กรุงเว้ (ข้อ 2) และขออนุญาตทำการค้าขาย (ข้อ 9)⁴¹

ก่อนที่เคอ มงติญี จะเดินทางมาถึงญวน เขาส่งเรือรบ "คาตินาต์" (Catinat) ภายใต้การบังคับบัญชาของเรือเอก เลอดีเยอ เดอ วิลล์-ซูร์-อาร์ซ (Lelieur de Ville-sur-Arce) ให้เดินทางมาก่อน เรือรบคาตินาต์มาถึงเมืองท่าตุรานเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2399 รัชหน้าที่นำจดหมายของเคอ มงติญี มาถวายจักรพรรดิทื่อคิกที่กรุงเว้ ซึ่งตามประเพณีของญวนนั้นจะต้องนำจดหมายมอบให้แก่เจ้าเมืองกวางหน่า (Quang-nam) เสียก่อน การนำจดหมายไปยังปากน้ำเมืองเว้เลยนั้นเป็นการผิดธรรมเนียม⁴² ยิ่งไปกว่านั้นในจดหมายฉบับดังกล่าวยังยึดถือพระบรมราชโองการ

⁴⁰เคอ มงติญี มีแวะที่ประเทศไทยก่อนเพื่อทำหน้าที่สื่อสัญญาทางไมตรีพาณิชย์ ทำนองเดียวกับอังกฤษ จาก A Thomazi, La Conquête de l'Indochine (Paris: Payot, 1934), p. 27.

⁴¹Nguyen, Phut Tan, A Modern History of Viet-Nam (1802-1954) (Saigon: Nha Sach Khai-Tri, 1964), pp. 214-215.

⁴²จดหมายรัชกาลที่ 4, จ.ศ. 1218, เลขที่ 131, ชื่อ คำให้การเรื่อง นายฮั นายชา ญวนทหารปืนใหญ่ ใ้การเรื่องทูต.

ของจักรพรรดิคือคืออย่าง เกรงครัตที่ว่า ไม่ให้ติดต่อกับชาวยุโรป ไม่ว่าจะมาในรูปของ ความสัมพันธ์ชนิดใด ๆ ก็ตาม⁴³ ยิ่งไปกว่านั้นในจดหมายฉบับดังกล่าวยังใช้สรรพนาม แทนองค์จักรพรรดิคือคือคำว่า "พระเจ้าแผ่นดิน" แทนที่จะใช้คำว่า "พระจักรพรรดิ"⁴⁴ เป็นการลดพระเกียรติจักรพรรดิคือคือให้ต่ำกว่าจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 แห่งฝรั่งเศส จากสาเหตุดังกล่าว ทำให้ขุนนางญวนปฏิเสธที่จะนำจดหมายของเคอ มองติญีไปถวาย จักรพรรดิคือคือ

การกดขี่ข่มเหงชาวฝรั่งเศสและความ เกรงครัตในชนบชรรณนิยมประเพณีของ ญวน แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า ญวนไม่เห็นความจำเป็นของการสถาปนาความสัมพันธ์ ทางไมตรีกับประเทศฝรั่งเศส ขุนนางญวนไม่เคยอำนวยความสะดวกให้แก่ชาวตะวันตก นอกจากนี้ เมื่อเรือรบคาตินาคจอกอยู่ที่เมืองตูราน เจ้าพนักงานญวนได้สั่งให้ทหารนำปืน ใหญ่ตั้งรายล้อมตามชายฝั่ง⁴⁵ ด้วยความไม่ไว้วางใจฝรั่งเศส ทำให้เลอลิเยอเกรงว่า จะไม่ได้รับความปลอดภัย ในวันที่ 26 กันยายน ค.ศ. 2399 จึงได้ระดมยิงเมืองท่า ทูราน ด้วยเหตุนี้เมื่อเคอ มองติญีเดินทางมาถึงประเทศญวนพร้อมด้วยเรือรบ "มาร์เซอ" (Marceau) เมื่อวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2400 (ค.ศ. 1857) ทัวแทนของราช- สำนักเว้จึงจงใจปฏิเสธที่จะเจรจาค่าย⁴⁶ และนับแต่นั้นมาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ญวนและฝรั่งเศสอยู่ในลักษณะการสู้รบกัน

⁴³ Tan, op. cit., p. 211.

⁴⁴ ในจดหมายของเคอ มองติญี เขียนถึงจักรพรรดิคือคือคำว่า "คายเอื่อง" แทนที่ จะเป็น "วังเค" จากจดหมายเหตุการณ์ที่ 4, จ.ศ. 1218, เรื่องเดิม. และ Lamb, op. cit., p. 76.

⁴⁵ Tan, op. cit., p. 208.

⁴⁶ Ibid., p. 213.

ลักษณะการแสดงออกที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีต่อประเทศมหาอำนาจต่างวันทานั้น พระองค์ทรงดำเนินนโยบายผ่อนปรนกับประเทศดังกล่าว ทรงพยายามแสดงให้ประเทศมหาอำนาจเข้าใจความปรารถนาของพระองค์ที่จะเป็นไมตรีด้วย ทรงอะลุ่มอล่วยตลอดจนยอมผ่อนคลายเป็นพิเศษต่าง ๆ ตามความต้องการของชาวตะวันตก ส่วนพระเจ้ามินจง ถึงแม้ว่าพระองค์จะทรงขึ้นครองประเทศอังกฤษ แต่ก็มีใ้ทรงแสดงออกในทางเป็นศัตรู ทรงกันขำพระองค์ทรงรับรองทูตอังกฤษอย่างมีไมตรีจิต และทรงแสดงความเป็นมิตรแท้ต่ออังกฤษ แต่อย่างไรก็ตาม พระเจ้ามินจงทรงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของพม่าอย่างเคร่งครัด มีใ้ทรงอะลุ่มอล่วยให้ถึงเช่นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำความไม่พอใจให้แก่ประเทศอังกฤษ ยังผลให้ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างพม่าและอังกฤษต้องหยุดชะงักลงในปลายรัชกาลพระเจ้ามินจง สำหรับจักรพรรดิคือคังนั้น พระองค์ไม่ทรงต้อนรับประเทศตะวันตกเลย นอกจากจะทรงปิดประเทศแล้ว ยังทรงกดขี่ข่มเหงชาวตะวันตก ซึ่งมีผลทำให้ประเทศญวนต้องเข้าสู่อาริสู้รบกับประเทศฝรั่งเศส จนต้องสูญเสียเอกราชในที่สุด

การทำสนธิสัญญากับนานาประเทศ

ในระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ประเทศที่มีการติดต่อกันย่อมมีการทำสนธิสัญญากัน เพราะสนธิสัญญาจะเป็นเครื่องยืนยันข้อผูกพันซึ่งกันและกันให้ดำเนินสืบไป โดยไม่มีการละเมิดข้อตกลงที่ทำขึ้น บางประเทศอาจลงนามในสนธิสัญญาด้วยความจำเป็นเพื่อรักษาความสัมพันธ์อันดีกับอีกประเทศหนึ่ง บางประเทศอาจลงนามในสนธิสัญญาเพราะถูกบีบบังคับ เช่นเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ในการรบ เป็นต้น สำหรับประเทศในทวีปเอเชียการทำสนธิสัญญาเป็นสิ่งที่หลายประเทศไม่ค่อยมีประสบการณ์และเพิ่งมีขึ้นเมื่อมีการติดต่อกับประเทศตะวันตก เป็นต้นมา

สนธิสัญญาระหว่างประเทศไทยกับอังกฤษ ฉบับลงวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2398

ใน พ.ศ. 2398 สมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรียทรงแต่งตั้งเซอร์ยอห์น บาวริง เจ้าเมืองฮ่องกง และหัวหน้าผู้ดูแลการค้าของอังกฤษในประเทศจีน เข้ามาเจรจาขอทำ

สนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์กับประเทศไทย หลังจากที่ประสบความสำเร็จในการขอแก้ไขสัญญาเบอร์นีในปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

สำหรับประเทศไทยในขณะนั้น ได้มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการทำสนธิสัญญาแตกแยกกันเป็น 2 กลุ่ม⁴⁷ กลุ่มหนึ่งเป็นฝ่ายอนุรักษนิยม ซึ่งเชื่อว่าประเทศอังกฤษมีอำนาจแต่ในท้องทะเล และมีความเห็นว่าการทำสนธิสัญญากับประเทศอังกฤษจะต้องไม่ขัดต่อประเพณีดั้งเดิมของประเทศ กลุ่มนี้ส่วนใหญ่คัดค้านการค้าเสรี เนื่องจากมีผลประโยชน์อยู่กับการค้าผูกขาดของประเทศ กลุ่มที่สองเป็นชนรุ่นใหม่ ซึ่งศึกษาวิทยาการสมัยใหม่ มีความเห็นว่า การทำสนธิสัญญากับประเทศอังกฤษเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากอังกฤษกำลังมีอำนาจอยู่ในทวีปเอเชีย ผลของความขัดแย้งทางความคิดในครั้งนี้นำมาปรากฏว่ากลุ่มที่สองเป็นฝ่ายชนะ ด้วยเหตุว่าการทำสนธิสัญญากับประเทศอังกฤษเป็นพระประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย

ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เป็นผู้เจรจาทำสนธิสัญญากับประเทศอังกฤษ ประกอบด้วยเจ้านายและขุนนางชั้นสำคัญของประเทศรวมทั้งสิ้น 5 ท่าน ได้แก่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ และเจ้าพระยาพระคลัง⁴⁸

ระหว่างการเจรจา เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์และเจ้าพระยาพระคลังมีส่วนช่วยให้การเจรจาทันทีของบารุงได้รับผลสำเร็จ⁴⁹ โดยเฉพาะเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ได้แสดง

⁴⁷ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ (พระนคร : ศิลปบรรณาการ, 2514), หน้า 121.

⁴⁸ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4, จ.ศ. 1216 เลขที่ 113, ชื่อ จดหมายเหตุร้อยวัน ปริง ถึงเจ้าพระยาพระคลังเรื่องทำสัญญาไมตรี.

⁴⁹ Bowring, Vol. II, op.cit., p. 228.

ความปรารถนาที่จะให้สนธิสัญญาเป็นประโยชน์ต่อราษฎร ซึ่งจะต้องขจัดระบบผูกขาดอันเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อบ้านเมืองและต่อการค้า แม้ว่าจะถูกขัดขวางจากขุนนางที่ได้รับประโยชน์จากระบบผูกขาด⁵⁰ แสดงให้เห็นว่าขุนนางไทยซึ่งจะเป็นผู้กำหนดทิศทางของสนธิสัญญาก็มีความคิดเห็นสอดคล้องกับเซอร์ยอห์น บาวริง ในที่สุดวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2398 ได้มีการลงนามในสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์ ประกอบด้วยสัญญาทางพระราชไมตรี 12 ข้อ และข้อตกลงทางการค้าอีก 6 ข้อ ข้อความสำคัญได้แก่⁵¹

มาตราที่ 2 การอนุญาตให้อังกฤษแต่งตั้งกงสุลอังกฤษประจำประเทศไทย หลังจากที่มีเรือกำปั่นอังกฤษเข้ามาค้าขาย ณ กรุงเทพฯ ครบ 10 ลำ กำหนดที่ควบคุมบังคับบัญชาคนในบังคับอังกฤษ ถ้าคนในบังคับอังกฤษเกิดวิวาทกันขึ้นกับคนในบังคับไทย กงสุลอังกฤษกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะปรึกษารัฐมนตรีในบังคับอังกฤษหาผิด กลสุลจะทำโทษตามกฎหมายอังกฤษ

มาตรา 4 คนในบังคับอังกฤษจะมาก้าขายตามหัวเมืองชายทะเลซึ่งขึ้นกับกรุงเทพฯ ก็ค้าขายได้โดยสะดวก แต่จะอาศัยอยู่ได้ก็เดียวกับแต่ในกรุงเทพฯ ตามจังหวัดซึ่งกำหนดไว้ในหนังสือสัญญา ประการหนึ่ง คนในบังคับอังกฤษจะมาเข้าที่ปลูกโรงเรือน ตึก และจะซื้อโรง เรือน ตึก พันกว่าแพงออกไปในกำหนด 200 เส้น ซื้อได้ แต่จะซื้อที่ซื้อไม่ได้ ถ้าอยู่ถึง 10 ปีแล้วจึงจะซื้อได้ ถ้าอยู่ไม่ถึง 10 ปี ท่านเสนาบดีจะไปรคให้ซื้อก็ซื้อได้

⁵⁰แพ่ง พ.ป.บุณนาค, (แปลแต่ง), หนังสือเรื่องเซอร์ยอห์นบาวริงเข้ามาเมืองไทย (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมมุนม วัฒนวงศ์ ณ ออยุธยา ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 5 กันยายน 2509), หน้า 40-41, และ Bowring, Vol. II, *op.cit.*, p. 281.

⁵¹จกหมายเหตุรัชกาลที่ 4, จ.ศ. 1217, เลขที่ 14, ชื่อ หนังสือสัญญา.

มาตราที่ 5 ถ้าคนในบังคับอังกฤษจะออกไปทะเลหรือไปเที่ยวเกินกำหนดทาง 24 ชั่วโมง ความสัญญาไว้ที่จะให้คนในบังคับอังกฤษอยู่ กงสุลจะต้องขอหนังสือเบิกปล่อยจาก เจ้าพนักงานฝ่ายไทยเสียก่อน

มาตราที่ 6 ให้เสรีภาพทางศาสนา

มาตราที่ 7 กำปั่นรบจะเข้ามาทอดหน้าคานเมืองสมุทรปราการได้ แต่จะขึ้นมา กรุงเทพฯ ไม่ได้ เว้นแต่เรือนั้นจะชำรุด

มาตราที่ 8 ยกเลิกค่าธรรมเนียมปากเรือที่กำหนดไว้ในสัญญาเบอร์นี แต่จะเก็บภาษีสินค้าขาเข้า ภาษีสินค้าขาออกแทนในอัตราร้อยละ 3 นอกจากนี้ ถ้าพ่อค้าอังกฤษ จะนำเงินเข้ามาในประเทศไม่ต้องเสียภาษี แต่จะต้องขายเงินให้กับเจ้าภาษี สำหรับการซื้อ ขายสินค้าทำได้โดยเสรี ไม่มีการขัดขวางหรือห้ามปราม

มาตราที่ 10 ถ้าฝ่ายไทยยอมให้สิ่งใด ๆ กับชาติอื่น ๆ นอกจากหนังสือสัญญานี้ ก็จะต้องยอมให้อังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเหมือนกัน

มาตราที่ 11 การแก้ไขสนธิสัญญา จะทำได้เมื่อให้สัตยาบันสัญญาแล้วเป็นเวลา 10 ปี โดยจะต้องแจ้งให้ทราบล่วงหน้าก่อน 1 ปี

สนธิสัญญาวาริงฉบับนี้มีผลกระทบถึงสภาพการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของ ประเทศอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ

ทางด้านการเมือง จากมาตราที่ 2 นั้น ยังผลให้ไทยต้องเสียสิทธิสภาพนอก อาณาเขตให้แก่ประเทศอังกฤษ เนื่องจากกงสุลอังกฤษประจำไทยได้รับอำนาจเป็นผู้ ควบคุมในบังคับอังกฤษทั้งหมด ตลอดจนสามารถใช้อำนาจการศาลและกฎหมายอังกฤษใน กรณีที่คนในบังคับอังกฤษกระทำความผิดในประเทศไทย โดยที่ไทยไม่สามารถเข้าไปควบคุมอังกฤษได้ แสดงให้เห็นว่าอำนาจอธิปไตยส่วนหนึ่งของไทยถูกรุกรอน และสร้างความ ยุ่งยากให้แก่ไทยเป็นอย่างมากในเวลาต่อมา

ตามมาตราที่ 4 และที่ 5 ถึงแม้ว่าไทยจะเป็นผู้กำหนดสถานที่ ๆ คนในบังคับ อังกฤษจะตั้งหลักแหล่งในประเทศไทย และจำกัดการเดินทางเคลื่อนไหวของคนในบังคับ อังกฤษ แต่ก็มีข้อยกเว้นให้อังกฤษ ซึ่งคนในบังคับอังกฤษอาจเดินทางไปยังส่วนต่าง ๆ

ของประเทศไทยได้

จากมาตราที่ 10 มีข้อความเกี่ยวกับการปฏิบัติอย่างชาติที่ได้รับความเคารพหนึ่ง สำหรับประเทศอังกฤษ (most-favoured-nation treatment) ซึ่งจะให้ผลประโยชน์แก่อังกฤษให้ได้รับสิทธิพิเศษใด ๆ เท่าเทียมกับประเทศอื่น ๆ

ทางด้านเศรษฐกิจ สนธิสัญญาบาวริงเป็นการปฏิวัติกลไกการคลังทั้งหมดของ รัฐบาลไทย และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโดยสิ้นเชิงในระบบภาษีทั้งหมด จากมาตราที่ 7 เป็นการถอนรากถอนโคนระบบอภิสิทธิ์และการผูกขาดอันยิ่งใหญ่ ซึ่งไม่เพียงแต่จะถือ กำเนิดขึ้นมาเป็นเวลานานเท่านั้น หากแต่ยังอยู่ภายใต้การควบคุมของขุนนางที่มีตำแหน่ง และอิทธิพลสูงสุดในประเทศอีกด้วย⁵² ทำให้พ่อค้าต่างประเทศสามารถซื้อขายสินค้าใน ประเทศไทยได้โดยเสรี นอกจากนี้ การยกเลิกภาษีปากเรือที่หันมาเก็บภาษีศุลกากรแต่ เพียงอย่างเดียว สร้างความพอใจให้แก่อังกฤษมาก เพราะอังกฤษจะไม่ต้องเสียภาษี หลายอย่าง และโดยเฉพาะอัตราภาษีใหม่นี้ก็เรียกเก็บในอัตราที่ต่ำมาก

ในขณะที่อังกฤษได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากมายจากสัญญาบาวริง ราย ใต้ของรัฐบาลไทยกลับตกต่ำลงกว่าเดิม อันเนื่องมาจากการยกเลิกระบบพระคลังสินค้า ทำให้รัฐบาลไทยต้องตั้งภาษีอากรขึ้นมาใหม่ 14 ประเภท⁵³ เพื่อชดเชยรายได้ที่ขาดไป และแบ่งส่วนพระราชทานผู้มีบรรดาศักดิ์ซึ่งขาดผลประโยชน์ไปจากการทำสนธิสัญญาบาวริง

ทางด้านสังคม ภายหลังจากการทำสนธิสัญญา ชีวิตในพระนครเปลี่ยนแปลงอย่าง รวดเร็ว มีเรือต่างประเทศเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยามากกว่าแต่ก่อนประมาณ 10 เท่า⁵⁴

⁵² Bowring, Vol. II, op.cit., p. 226.

⁵³ ธรรมเนียมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ 15, ตำนานภาษีอากร บางอย่างกับคำอธิบาย ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิ- พรพจนานกร, 2466), หน้า (21).

⁵⁴ David Joel Steinberg (ed.), In Search of Southeast Asia (New York: Praeger Publishus, 1971), p. 115.

มีชาวต่างประเทศเข้ามาค้าขายในประเทศไทยมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับชาวต่างประเทศเข้าทำงานด้วย พระองค์ทรงกักตุนเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่างของไทยให้ทันสมัยทัดเทียมกับอารยประเทศ อิทธิพลอารยธรรมตะวันตกหลังไหลเข้ามาในประเทศไทยหลังการเปิดประเทศอย่างเต็มที่

สนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. 2398 นี้ กล่าวได้ว่าเป็นสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค (unequal-treaty) เนื่องจากข้อความของสนธิสัญญามีได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันระหว่างประเทศไทยและอังกฤษ และโดยเฉพาะสนธิสัญญาฉบับนี้มีได้กำหนดอายุเวลา อังกฤษเป็นฝ่ายได้เปรียบไทย แต่เมื่อพิจารณาสถานการณแวดล้อมในขณะนั้น จะเห็นได้ว่าประเทศไทยอังกฤษเป็นประเทศมหาอำนาจที่สามารถใช้กำลังบีบบังคับให้ประเทศต่าง ๆ ในทวีปเอเชียต้องยอมทำสนธิสัญญาตามความต้องการของตนได้ ตัวอย่างที่เห็นได้คือ เหตุการณ์ในประเทศจีนภายหลังสงครามฝิ่น (พ.ศ. 2385) นอกจากนี้ประเทศอังกฤษกำลังเข้ามามีอำนาจอยู่ในประเทศพม่าภาคกลางและภาคใต้ ถึงแม้ว่าไทยจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบ แต่จากการยอมผ่อนปรนตามข้อเรียกร้องของอังกฤษ ทำให้ไทยสามารถรักษาเอกราชของประเทศไว้ได้ และยังคงมีสิทธิอย่างเต็มที่ในการปกครองภายในประเทศ⁵⁴ โดยที่ประเทศตะวันตกมิได้เข้ามาแทรกแซงกิจการภายในของประเทศไทยเลย

ภายหลังการลงนามในสนธิสัญญาบาวริงกับประเทศอังกฤษแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ทำสนธิสัญญาที่มีข้อความทำนองเดียวกันกับสนธิสัญญาบาวริงกับประเทศตะวันตกอื่น ๆ อีก 10 ประเทศ เพื่อเป็นการถ่วงดุลอำนาจประเทศ

⁵⁴~~David Joel Steinberg (ed.), In Search of Southeast Asia (New York: Praeger Publishers, 1971), p. 115.~~

⁵⁵พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต (พระนคร : คลังวิทยา, 2514), หน้า 396.

อังกฤษมิให้เข้ามามีอิทธิพลเหนือประเทศไทย ประเทศไทยทำสนธิสัญญากัวย ได้แก่⁵⁶

- พ.ศ. 2399 ทำสนธิสัญญากับประเทศสหรัฐอเมริกา และฝรั่งเศส
- พ.ศ. 2401 ทำสนธิสัญญากับประเทศเคนมาร์ค และสันนิบาตฮานซีเอติก
- พ.ศ. 2402 ทำสนธิสัญญากับประเทศโปรตุเกส
- พ.ศ. 2403 ทำสนธิสัญญากับประเทศเนเธอร์แลนด์
- พ.ศ. 2405 ทำสนธิสัญญากับรัฐปรัสเซีย
- พ.ศ. 2411 ทำสนธิสัญญากับประเทศเบลเยียม อิตาลี และสวีเดน

สนธิสัญญาระหว่างประเทศไทยกับฝรั่งเศส ฉบับลงวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2410

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศฝรั่งเศสกำลังใช้ความพยายามอย่างเต็มที่ที่จะยึดครองประเทศในแหลมอินโดจีนไว้ในอำนาจ ภายหลังจากที่ได้ควบคุมทางภาคตะวันออกของโคชินจีนเมื่อ พ.ศ. 2405 (ค.ศ. 1862) แล้ว ฝรั่งเศสทำการขยายอำนาจเข้ามาในประเทศเขมร ซึ่งเป็นประเทศราชของไทย โดยชักชวนให้องค์พระนโรดมลงนามในสนธิสัญญาอยู่ภายใต้การอารักขาของฝรั่งเศสเมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2406 แต่ไทยก็หาทางยืนยันว่าเขมรยังคงเป็นประเทศราชของไทย โดยลงนามในสนธิสัญญากับเขมร เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2406 เมื่อฝรั่งเศสทราบ จึงพยายามที่จะให้ไทยยกเลิกสนธิสัญญาลับดังกล่าวเสีย นายกาเบรียล โอบาเรต์ (Gabriel Aubaret) หัวหน้าผู้ตรวจกิจการพื้นเมืองของฝรั่งเศสประจำแคว้นโคชินจีน มีคำสั่งให้นำเรือรบ "มิตราแย" (Mitraille) เข้ามาปรากฏในกรุงเทพฯ เพื่อข่มขู่ไทยเมื่อ พ.ศ. 2408⁵⁷ ยังผลให้ไทยต้องทำสนธิสัญญากับฝรั่งเศส

⁵⁶ D.J.M. Tate, The Making of Modern South-East Asia, Vol. I (London: Oxford University Press, 1971), p. 508.

⁵⁷ Kenneth Perry London, "Thailand's Querrel with France in Perspective," The Far Eastern Quarterley, Vol. I, No.1 (Nov. 1941), p. 31.

ในวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2410 นายเลโอเนล เคอ มุสติเยร์ (Léonel de Moustier) รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศฝรั่งเศส และทูตไทย ซึ่งประกอบด้วย พระยาศรีสุริยราชวิวัฒน์ และพระราชเสนา ใ้ลงนามในสนธิสัญญาทั้งหมด 6 ข้อ⁵⁸ มีผลให้ไทยต้องสูญเสียเขมรให้แก่ฝรั่งเศส แต่ไทยยังคงรักษาเมืองพระตะบองและเสียมราฐไว้ได้ นับเป็นครั้งแรกที่ไทยต้องเสียดินแดนให้แก่ประเทศมหาอำนาจตะวันตก

การทำสนธิสัญญาระหว่างประเทศพม่าและอังกฤษ

การทำสนธิสัญญาระหว่างประเทศพม่ากับประเทศมหาอำนาจมีชื่อของใหม่ พม่าเคยลงนามในสนธิสัญญาสงบศึกยันทคาโบกับประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2368 และต่อมาใน พ.ศ. 2369 พม่าได้ลงนามในสนธิสัญญาพาณิชย์กับประเทศอังกฤษตามที่ได้กำหนดไว้ในสนธิสัญญายันทคาโบ แต่การทำสนธิสัญญากังกล่าวทั้งสองครั้ง มิได้เกิดจากความต้องการของฝ่ายพม่า พม่าจำต้องลงนามในสนธิสัญญาเนื่องจากเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ในการทำสงครามกับอังกฤษ

ในระหว่างสงครามครั้งที่สอง ที่พม่ารบกับอังกฤษ อังกฤษสามารถยึดครองพม่าตั้งแต่ภาคกลางลงไปไว้ได้ทั้งหมด และในวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2395 อังกฤษประกาศผนวกแคว้นหงสาวดี⁵⁹ สงครามสิ้นสุดลงโดยปราศจากการทำสนธิสัญญา ทั้งนี้เนื่องจากพระเจ้ามินทงไม่ทรงรับรู้เรื่องการสงคราม และทรงปฏิเสธที่จะลงนามในสนธิสัญญากับอังกฤษ⁶⁰ เพราะจะเป็นการยอมรับรองการสูญเสียดินแดนให้แก่ประเทศอังกฤษ

⁵⁸ จดหมายเหตุการณ์ที่ 4, จ.ศ. 1227, เลขที่ 40, ชื่อ หนังสือสัญญาไทยกับฝรั่งเศส.

⁵⁹ Aung, The Stricken Peacock..., p. 52.

⁶⁰ Dorothy Woodman, The Making of Burma (London: The Cresset Press, 1962), p. 154.

การเจรจาทำสนธิสัญญา พ.ศ. 2398 (ค.ศ. 1855)

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2398 ลอร์ด คัลคัทธีย์ ผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำอินเดียน มีคำสั่งให้เซอร์อาเธอร์ แพร์ (Arthur Phayre) ข้าหลวงแคว้นทงสาวกีให้เดินทางมายังราชสำนักพม่า โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินการสัมพันธไมตรี และชักชวนให้พระเจ้ามินทงทรงลงนามในสนธิสัญญากับอังกฤษเยี่ยงอารยประเทศ⁶¹ ถึงแม้ว่าพระเจ้ามินทงจะโปรดให้ต้อนรับคณะทูตอย่าง เป็นมิตรและโอบอ้อมอารีอย่างที่ทูตอังกฤษไม่เคยประสบมาก่อน⁶² แต่อาเธอร์ แพร์ ก็ไม่ได้รับความสำเร็จ แม้จะพยายามชี้ให้พม่าเห็นว่า การทำสนธิสัญญาจะมีผลให้การพาณิชย์เฟื่องฟูขึ้น ซึ่งราษฎรของทั้งสองฝ่ายจะได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน⁶³ นอกจากนี้ สนธิสัญญาจะเป็นเครื่องยืนยันความปรารถนาที่จะเป็นมิตรและความไว้วางใจต่อกัน และจะเป็นการขจัดความเข้าใจผิดของแต่ละฝ่าย⁶⁴ ยิ่งไปกว่านั้น พม่าจะได้รับอนุญาตให้ทำการขนส่งอาวุธผ่านเขตแดนอังกฤษ⁶⁵ และอังกฤษจะอำนวยความสะดวกให้แก่พม่าในการนำเครื่องสักการะไปนมัสการเจดีย์ชเวดากองในเมืองย่างกุ้ง ตลอดจนจัดเรือกลไฟเดินทางจากเมืองย่างกุ้งขึ้นมายังเขตพม่า⁶⁶

พระเจ้ามินทงทรงบายเบี่ยงที่จะทำสนธิสัญญากับอังกฤษ พระองค์ทรงหวาดระแวงต่อคำว่า "สนธิสัญญา" ซึ่งพม่าเคยได้รับประสบการณ์มาแล้ว พระองค์ทรงเกรง

⁶¹Desai, op.cit., p. 209.

⁶²Hall, Burma, p. 117.

⁶³Henry Yule, A Narrative Mission to the Court of Ava in 1855 (Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1968), p. XIX.

⁶⁴Ibid., p. 115.

⁶⁵Desai, loc.cit.

⁶⁶Yule, op.cit., p. 117.

ว่าการลงนามในสนธิสัญญาจะเป็นการรับรองการสูญเสียดินแดนให้แก่อังกฤษ ซึ่งจะทำให้พระองค์ทรงได้รับความอับยศจากการบันทึกเรื่องราวลงในพระราชพงศาวดาร⁶⁷ พระเจ้ามินทรวงทรงอ้างต่ออังกฤษว่า การทำความตกลงเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นการชักคอ-ประเพณีของพม่า⁶⁸ พระองค์ทรงปรารถนาที่จะขอให้อังกฤษเปลี่ยนผู้สำเร็จราชการคนใหม่เสียก่อน เพราะทรงหวังว่าผู้สำเร็จราชการคนใหม่อาจเปลี่ยนแปลงนโยบายของลอร์ด คัลคูนี และยอมคืนดินแดนให้แก่พม่า⁶⁹

เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศไทยใน พ.ศ. 2398 นี้ จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างความสัมพันธ์ฉันท์มิตรกับประเทศอังกฤษด้วยการลงนามในสนธิสัญญา แต่พระเจ้ามินทรวงมีพระราชดำริว่า การมีความสัมพันธ์ฉันท์มิตรกับประเทศอังกฤษนั้น ไม่จำเป็นที่จะต้องช่วยการทาสันธิสัญญาต่อกัน อย่างไรก็ตาม ลอร์ด คัลคูนี ก็ไม่คาดหวังว่าภารกิจของอาเซอร์ แฟร์ จะประสบผลสำเร็จ การต้อนรับคณะทูตเป็นอย่างค้ำของพม่าก็เพียงพอสำหรับมิตรภาพกับพม่าแล้ว

สนธิสัญญาระหว่างประเทศพม่ากับอังกฤษ ฉบับลงวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2405

(ค.ศ. 1862)

ความต้องการที่จะเปิดการค้าของอังกฤษในมณฑลยูนนานทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศจีน ทำให้พ่อค้าอังกฤษที่เมืองร่างกุ้งเรียกร้องให้มีการทาสันธิสัญญาพาณิชย์กับพม่า ดังนั้นในเดือนกันยายน พ.ศ. 2405 ลอร์ด คัลคูนี จึงมีคำสั่งให้เซอร์ อาเซอร์แฟร์

⁶⁷Yule, op.cit., p. XIX.

⁶⁸Bancrojee, op.cit., p. 167.

⁶⁹Desai, loc.cit.

เดินทางเจรจาทำสนธิสัญญาพาณิชย์กับพม่าอีกครั้งหนึ่ง โดยทำหน้าที่เจรจาเรื่องดังกล่าว
ไป⁷⁰

1. การยกเลิกภาษีพรมแดนในสินค้าขาเข้าและสินค้าขาออกของทั้งสองฝ่าย
หรือถ้าเป็นไปได้ ขอให้ทางพม่างดเว้นการขึ้นภาษี

2. การอนุญาตให้คณะสำรวจพม่าอังกฤษสำรวจเส้นทางคาราวานไปยัง
มณฑลยูนนานโดยผ่านทางเมืองบาโม ซึ่งพ่อค้าอังกฤษคาดว่าจะสามารถใช้เส้นทางนี้ขยาย
การค้าทางบกได้

3. การให้พ่อค้าอังกฤษใช้เส้นทางดังกล่าวได้โดยเสรี พร้อมกับการอนุญาต
ให้ตั้งตัวแทนอังกฤษเพื่อดูแลการค้าอยู่ที่เมืองบาโม

4. การอนุญาตให้คนงานจีนเดินทางผ่านเขตแดนพม่าได้โดยเสรี และให้
เสรีภาพในการขนเงินจาก เขตแดนอังกฤษไปยังมณฑลยูนนาน

5. รัฐบาลอินเดียเสนอจะยกเลิกภาษีพรมแดนทั้งหมดให้เป็นการตอบแทน
และจะอนุญาตให้สินค้าขาเข้าของพม่าขนผ่านเมืองร่างกุ้งได้ โดยเรียกเก็บภาษีศุลกากร
ในอัตรา 1 ใน 8 จากที่เรียกเก็บตามปรกติ

6. ถ้าแพร่เห็นว่าเป็นการสมควร ก็ให้ยกเลิกข้อห้ามที่ว่าด้วยการขนอาวุธ
ผ่านบริติชพม่าไปยังพม่าภาคเหนือ

ในการเจรจาดังนั้น พระเจ้ามินคองทรงเห็นด้วยที่จะให้มีการทำสนธิสัญญา-
พาณิชย์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะทรงพิจารณาว่าไม่เกี่ยวกับเรื่องการค้าเสรีดินแดน และทรง
ต้องการรักษามิตรภาพกับประเทศอังกฤษหลังจากที่ทรงปฏิเสธไปแล้วครั้งหนึ่ง เป็นที่น่า
สังเกตว่าในขณะนั้น พระเจ้ามินคองทรงปรับปรุงเศรษฐกิจของประเทศอยู่⁷¹ อาทิเช่น
การผลิตเหรียญกระษาปณ์ และการนำระบบภาษีโรงเรือนมาใช้ เป็นต้น เพราะฉะนั้น

⁷⁰ B.R. Pearn, "The Commercial Treaty of 1862," Journal of The Burma Research Society, Vol. XXVII (1937), p. 34.

⁷¹ Riggs, op.cit., p. 21.

พระองค์จึงทรงต้องการปรับปรุงความสัมพันธ์ทางการค้ากับอังกฤษให้เจริญก้าวหน้า

พระเจ้ามินทงไม่ทรงเห็นด้วยกับข้อเสนอบางประการของอังกฤษ ที่สำคัญคือ ข้อที่ว่าด้วยการงดเว้นการขึ้นภาษี ซึ่งจะทำให้ราษฎรมีความรู้สึกว่าพระองค์อังกฤษ บังคับ และเป็น การ เลื่อมเสียดพระเกียรติยศ แต่พระองค์ทรงมีพระราชดำริที่จะยกเลิก ภาษีศุลกากรในอนาคต⁷² อีกข้อหนึ่งคือ การขนสินค้าผ่านเขตแดนพม่าไปยังมณฑลยูนนาน ซึ่งพระเจ้ามินทงทรงเห็นว่าเป็นการขัดต่อบทบัญญัติของศาสนาพุทธ⁷³

ภายหลังการเจรจา ได้มีการลงนามในสนธิสัญญาพาณิชย์ เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2405 ประกอบด้วยข้อตกลง 9 ข้อ คือ⁷⁴

1. ประเทศทั้งสองจะดำเนินทางพระราชไมตรีซึ่งกันและกัน
2. พ่อค้าพม่าที่เดินทางไปค้าขายในเขตแดนอังกฤษจะได้รับการคุ้มครอง และเดินทางได้โดยเสรี
3. ชาวอังกฤษจะได้รับการคุ้มครองในเขตแดนพม่า
4. อังกฤษจะกำหนดภาษีสินค้าจากทางทะเลที่ขนผ่านบริติชพม่าไปยังพม่า ภาคเหนือในอัตราร้อยละ 1 และถ้าจะส่งสินค้าออกผ่านพม่าภาคเหนือไปยังดินแดนอื่น ไม่ต้องเสียภาษี
5. สินค้าที่ส่งจากประเทศจีนไปยังบริติชพม่าโดยผ่านเขตแดนพม่า จะเสีย ภาษีผ่านด่านให้พม่าในอัตราร้อยละ 1
6. พ่อค้าพม่าจะได้รับอนุญาตให้ทำการค้าในเขตแดนอังกฤษ
7. พม่าจะไม่ขัดขวางให้พ่อค้าอังกฤษเข้ามาในเขตแดนพม่าตามลำน้ำอิรวดี ให้ซื้อขายสินค้าที่ต้องการ และตั้งหลักแหล่งอยู่ในประเทศพม่าได้

⁷²Pearn, op.cit., p. 35.

⁷³Ibid.

⁷⁴Ibid., pp. 36-37., Banerjee, op.cit., pp. 177-178.

8. ถ้ารัฐบาลอังกฤษจะยกเลิกภาษีพรมแกนภายใน 1 ปี พม่าจะยกเลิกภายใน 1-4 ปี

9. รัฐบาลทั้งสองจะไม่ขัดขวางให้ราษฎรออกจากดินแดนของตน และเข้าไปยังดินแดนอื่น

สนธิสัญญานี้เป็นการเปิดประเทศพม่าให้ชาวอังกฤษเข้ามาทำการค้าได้ การลดภาษีพรมแดนในอัตราค่าทำให้การค้าของแต่ละฝ่ายเจริญขึ้น จากข้อสัญญามาตราที่ 7 จะเห็นได้ว่าเป็นการสร้างการค้าเสรีสำหรับพ่อค้าอังกฤษ นับเป็นการกระทบกระเทือนระบบผูกขาดและรายได้ของพระเจ้ามินทงโดยตรง เนื่องจากพ่อค้าอังกฤษสามารถซื้อขายสินค้าได้อย่างเสรี นอกจากนี้ จากมาตราที่ 9 จะเป็นหนทางให้อังกฤษดำเนินการสำรวจเส้นทางบกจากพม่าไปยังมณฑลยูนนานได้โดยสะดวก และอังกฤษยังหวังที่จะได้คนงานจากประเทศจีนมาทำงานในโรงงานใหญ่ที่แคว้นอัสสัม⁷⁵

สนธิสัญญาปี พ.ศ. 2405 นี้ จะให้ผลประโยชน์แก่อังกฤษมากกว่าพม่า ถึงแม้ว่าอังกฤษจะอนุญาตให้พ่อค้าพม่า เดินทางไปค้าขายยังเขตแดนอังกฤษได้ แต่พ่อค้าที่เดินทางเข้ามาในเขตแดนอังกฤษมีจำนวนน้อย และไม่ได้สร้างความเดือดร้อนให้แก่อังกฤษ ในขณะที่พ่อค้าอังกฤษที่เข้ามาในประเทศพม่า ส่วนหนึ่งเป็นเจ้าของกิจการซึ่งเข้ามาสอดส่องดูความเคลื่อนไหวกิจการภายในของพม่า และเข้าสนับสนุนเจ้าผู้ครองแคว้นบางคนที่ทำการกบฏต่อพระเจ้ามินทง⁷⁶ ซึ่งเป็นการกระทบกระเทือนต่อเอกภาพของพม่า

นอกจากข้อความที่ระบุในสนธิสัญญาแล้ว พระเจ้ามินทงยังทรงอนุญาตให้อังกฤษ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁷⁵ Pearn, op. cit., p. 38.

⁷⁶ ดังเช่นเจ้าหน้าที่ในกองทัพอังกฤษซึ่งทำการสำรวจการขยายการค้าความที่ราบลุ่มแม่น้ำสาละวินได้เข้าแทรกแซงหัวหน้ากะเหรี่ยง และสนับสนุนเจ้าฟ้าไทยใหญ่ให้ทำการกบฏต่อพระเจ้ามินทง, จาก Aung, A History of Burma, p. 239.

ส่งตัวแทนทางการเมืองมาประจำกรุงมัตเลไค⁷⁷ ซึ่งคล้ายกับการแต่งตั้งกงสุลประจำพม่า เพียงแต่ว่าไม่ได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในพม่า สนธิสัญญาฉบับนี้ชี้ให้เห็นถึงการเพิ่มอิทธิพลของอังกฤษในประเทศพม่าที่ละน้อย โดยเริ่มตั้งแต่ความสามารถชักชวนให้พระเจ้ามินทงยอมทำสนธิสัญญาด้วย โดยให้เสรีภาพแก่ชาวอังกฤษในการเดินทางอย่างเสรีในดินแดนพม่า

อย่างไรก็ตาม พมามีได้ปฏิบัติตามสนธิสัญญาฉบับนี้ ก็จะทำให้เห็นว่า พระเจ้ามินทงยังทรงดำเนินการผูกขาดของหลวงอยู่ในสินค้าสำคัญ ๆ เช่น ข้าวเปลือก ไม้สัก สีเสียด ฝ้าย น้ำตาล น้ำมันปิโตรเลียม และหินมีค่า เป็นต้น ซึ่งพ่อค้าต่างประเทศจะต้องซื้อจากตัวแทนของพระเจ้ามินทง⁷⁸ นอกจากนี้ยังสำรวจชาวอังกฤษยังประสบอุปสรรคจากเจ้าพนักงานพม่า กว๊ยเหตุนี้ อาเซอร์ แพร์ จึงเห็นความจำเป็นในการเจรจากับพระเจ้ามินทงเพื่อขออนุสัญญาอีกครั้งหนึ่ง

การเจรจาท่อนสัญญาระหว่างประเทศพม่ากับอังกฤษ ระหว่างวันที่ 7 พฤศจิกายน - วันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2409 (ค.ศ. 1866)

อาเซอร์ แพร์ ต้องการที่จะเจรจากับพม่าเกี่ยวกับเรื่องภาษีพรมแดนซึ่งพม่าเคยสัญญาว่ายกเลิกไป กับเรื่องระบบผูกขาดของหลวง และการปฏิบัติต่อพ่อค้าอังกฤษอย่างไม่ยุติธรรม โดยเรียกร้องขอลิทธิสภาพนอกอาณาเขตจากพม่า⁷⁹ แต่ก่อนที่อาเซอร์ แพร์ จะเดินทางมาพม่า ราชสำนักพม่ากำลังประสบความปั่นป่วนจากการกบฏของพระราชโอรสพระเจ้ามินทง สภาพของประเทศพม่าในขณะนั้นจึงเป็นข้ออ้างของพระเจ้ามินทงที่จะปฏิเสธข้อเสนองของอังกฤษ⁸⁰ พระเจ้ามินทงทรงปฏิเสธที่จะลด

⁷⁷ตัวแทนทางการเมืองของอังกฤษประจำกรุงมัตเลไคคนแรก คือ ดร.คลีเมนต์ วิลเลียมส์ (Dr. Clement Williams), จาก Singhal, op.cit., p. 24.

⁷⁸Desai, op.cit., p. 214.

⁷⁹Pearn, op.cit., pp. 39-40.

⁸⁰Hall, Burma, p. 120.

ภาษีพรมแดนโดยอ้างว่าจะทำให้ประเทศขาดรายได้ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงปฏิเสธที่จะลดจำนวนสินค้าผูกขาดให้เหลือเพียงน้ำมันปิโตรเลียมและหินมีค่าตามที่แฟร์ไค์เสนอไว้⁸¹

การเจรจาครั้งนั้น อังกฤษต้องการที่จะได้รับประโยชน์แต่เพียงฝ่ายเดียว ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อพระเจ้ามินคองทรงเรียกร้องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตสำหรับคนในบังคับพม่าในเขตแดนของอังกฤษบ้าง⁸² แฟร์ไค์ก็ไม่ตกลงด้วย

สนธิสัญญาพาณิชย์ระหว่างประเทศพม่ากับอังกฤษ ฉบับลงวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2410

(ค.ศ. 1867)

จากการรบกวนภายในพระราชวัง เมื่อ พ.ศ. 2409 ชี้ให้เห็นว่าพระราชอำนาจของพระเจ้ามินคองไม่มั่นคงนัก เพราะหลังจากนั้นมีการจลาจลเกิดขึ้นในพม่าอีก สาเหตุดังกล่าวทำให้เซอร์ ยอห์น ลอเรนซ์ (John Lawrence) ผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำอินเดียฉวยโอกาสหาทางทำให้พระเจ้ามินคองทรงยอมทำสนธิสัญญาด้วย ดังปรากฏว่า เซอร์ ยอห์น ลอเรนซ์ มีคำสั่งให้นายอัลเบิร์ต ฟิตซ์ หัวหน้าข้าหลวง (Chief Commissioner) แห่งบริติชพม่าแจ้งมายังพระเจ้ามินคองว่า ทางอังกฤษจะพิจารณาการฟื้นฟูภาษีพรมแดนขึ้นมาใหม่ และจะไม่ทำสนธิสัญญากับพม่าจนกว่าพระเจ้ามินคองจะทรงยกเลิกการผูกขาด⁸³ ยังผลให้พระเจ้ามินคองทรงออกประกาศ ซึ่งแสดงว่าพระองค์ทรงยอมผ่อนผันให้อังกฤษ เมื่อวันที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2410 (ค.ศ. 1867) มีข้อความว่า

...ตั้งแต่นั้นเป็นต้นไป การผูกขาดของหลวงทั้งหมด ยกเว้นน้ำมันดิบ ไม้มาก และหินมีค่า จะถูกยกเลิกในกำหนด 10 ปี เริ่ม

⁸¹ Banerjee, op.cit., p. 185.

⁸² Pearn, op.cit., p. 41.

⁸³ Ibid., p. 42.

ค้นจากจุลศักราช 1229... ภาษีสินค้าขาเข้าที่เก็บตามค่า
หลายแห่งจะลดลงจากร้อยละ 10 เป็นร้อยละ 5 ตามราคา
สินค้านำเข้าในเวลา 10 ปี ภาษีสศุลกากรสำหรับสินค้าออกที่
ปัจจุบันเก็บในอัตราร้อยละ 6 จะลดลงเหลือร้อยละ 5 ตาม
ราคาสินค้า⁸⁴

ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2410 อัลเบิร์ต ฟิตซ์ ได้รับคำสั่งจากเซอร์ ยอห์น
ลอเรนซ์ ให้มาเจรจาทำสนธิสัญญาพาณิชย์กับพม่า โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อขอเปิดการค้า
กับพม่า ขอส่งคณะสำรวจการค้าเดินทางไปยังประเทศจีนภาคตะวันตก โดยผ่านทางเมือง
บามา เพื่อศึกษาสาเหตุของการหยุดชะงักทางการค้าทางบกระหว่างประเทศจีนกับพม่า
ตั้งแต่ พ.ศ. 2398 และเพื่อศึกษาสภาพภูมิประเทศของดินแดนคังกลาว⁸⁵

อัลเบิร์ต ฟิตซ์ ได้รับคำสั่งจากเซอร์ ยอห์น ลอเรนซ์ ให้ทำการเจรจาเพื่อให้
อังกฤษสามารถควบคุมการค้าต่างประเทศของพม่า โดยให้ฟิตซ์บรรจุข้อความต่อไปนี้ลงใน
สนธิสัญญา "ประมุขของพม่าจะไม่เข้าสู่อำนาจหรือการติดต่อกับรูปแบบกับมหาอำนาจ
ต่างประเทศ เว้นแต่จะได้รับการยินยอมจากประเทศอังกฤษเสียก่อน"⁸⁶ ซึ่งถ้าการ
เจรจาได้ผล จะทำให้พม่าตกอยู่ใต้อำนาจของประเทศอังกฤษ ทั้งนี้ เป็นการแสดงเจต
นาของอังกฤษว่าต้องการจะผนวกประเทศพม่า แต่เป็นการยากที่พระเจ้ามินดงจะทรง
ยินยอม และจะเป็นอุปสรรคต่อการทำสนธิสัญญา ซึ่งฟิตซ์เองก็ทราบผลที่จะได้รับดี เขา
จึงกเว้นที่จะเสนอเรื่องคังกลาวเสีย

ในวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2410 ประเทศพม่าและอังกฤษได้ลงนามในสนธิ
สัญญาพาณิชย์ต่อกัน มีข้อสัญญาทั้งหมด 12 ข้อ มีใจความสำคัญดังต่อไปนี้⁸⁷

⁸⁴Maung Maung, Burma in the Family of Nations (the Netherlands: Djambatan-Amsterdam, 1957), p. 47.

⁸⁵Desai, op.cit., p. 215.

⁸⁶Aung, The Stricken Peacock..., p. 61.

⁸⁷Aung, A History of Burma, p. 247.

1. พระเจ้ามินดงทรงลดจำนวนสินค้าผูกขาดเหลือเพียง 3 ชนิด ได้แก่ ไม้สัก น้ำมันดิบ และหินมีค่า
2. ภาษีสินค้าทั้งหมดที่ผ่านพรมแดนของสองฝ่ายจะลดลงร้อยละ 5 ของราคาสินค้าใน 10 ปี
3. อนุญาตให้มีการค้าทองและเงินได้อย่างเสรี
4. รัฐบาลอังกฤษมีสิทธิที่จะแต่งตั้งเจ้าพนักงานของตนประจำด่านเก็บภาษีในพม่า เจ้าพนักงานอังกฤษจะทำหน้าที่ดูแล และสอบถามเรื่องราวที่มีผลต่อการค้าทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเก็บภาษีศุลกากร เจ้าพนักงานอังกฤษจะซื้อที่ดิน และสร้างที่พักที่เหมาะสมในเมืองหรือคานที่ได้รับอนุญาตให้ทำการค้าได้ และพม่าจะได้รับสิทธิอย่างเดียวกันกับอังกฤษ
5. รัฐบาลอังกฤษได้รับสิทธิพิเศษที่จะแต่งตั้งเรสซิเดนทหรือตัวแทนทางการเมืองในดินแดนพม่า โดยมีอำนาจศาลอย่างเต็มที่ในคดีแพ่งทั้งหมดระหว่างคนในบังคับอังกฤษ ถ้ามีคดีแพ่งระหว่างคนในบังคับพม่าและคนในบังคับอังกฤษ จะทำการพิจารณาคดีในศาลผสม ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนทางการเมืองของอังกฤษและเจ้าพนักงานชั้นสูงที่เหมาะสมของพม่า รัฐบาลพม่าจะสงวนสิทธิที่จะตั้งเรสซิเดนทหรือตัวแทนทางการเมืองในดินแดนอังกฤษ⁸⁸
6. พระเจ้ามินดงทรงได้รับอนุญาตให้จัดซื้ออาวุธปืนและอาวุธสงครามในดินแดนอังกฤษ โดยได้รับความเห็นชอบและการอนุมัติจากหัวหน้าข้าหลวงบริติชพม่า
7. อนุญาตให้เรือกลไฟของบริษัทเคินเรืออิรวดี (Irraddy Flotilla Company) ขึ้นไปยังเมืองบาโมลับคัทครั้ง

⁸⁸ Woodman, op.cit., p. 185.

สนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. 2410 นี้ มีข้อความคล้ายคลึงกับสนธิสัญญาบาวริงที่
 ประเทศไทยทำกับอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2398 อาทิเช่น ให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขต แก่ไข
 บบผูกขาดของหลวงให้ลดน้อยลง และการกำหนดภาษีซึ่งจะให้ผลประโยชน์แก่ฝ่ายอังกฤษ
 ที่พม่าได้รับประโยชน์จากสัญญาไคแก๊ก ข้อที่ว่าด้วยการซื้ออาวุธยุทโธปกรณ์จากเซตอังกฤษ
 และการสงวนสินค้าของหลวงบางประเภทที่จะนำรายได้ที่สำคัญมาสู่พม่าให้เป็นสินค้า
 ห้ามอยู่ตามเดิม แต่สนธิสัญญาฉบับดังกล่าวมิได้บรรลุผลตามเป้าหมายที่วางไว้ เนื่อง
 กระทบแก่สัญญาทั้งสองฝ่ายต่างละเมิดข้อสัญญาบางข้อ เช่น พระเจ้ามินคงกลับทรง
 มจำนวนสินค้าผูกขาดให้มากขึ้น⁸⁹ ฝ่ายหัวหน้าชาวหลวงบริติชพม่าก็ห้ามมิให้พ่อค้าอังกฤษ
 ยออาวุธให้แก่พระเจ้ามินคง และไม่อนุญาตให้ขนส่งอาวุธยุทโธปกรณ์ที่พม่าซื้อจาก
 ะเทศอิตาลีและฝรั่งเศสผ่านเขตแดนอังกฤษ⁹⁰ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพม่ากับ
 อังกฤษเลวลง

พิธีสัญญาระหว่างประเทศพม่ากับอังกฤษ ฉบับเดือนมีนาคม พ.ศ. 2418 (ค.ศ. 1875)

ในขณะที่อังกฤษเข้ามามีบทบาทในประเทศไทยมากขึ้น อังกฤษได้เข้าแทรกแซง
 แคว้นกะเหรี่ยงภาคตะวันตกอันเป็นแหล่งที่ถูกมสมบูรณไปด้วยไม้สัก อังกฤษสนับสนุน
 แคว้นกะเหรี่ยงภาคตะวันตกแยกตัวออกจากพม่า เพื่อว่าอังกฤษจะได้เข้าไปมีอำนาจ
 หน้าที่ ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2418 ลอร์ด นอร์ทบรูก (Northbrook) ผู้สำเร็จ
 ราชการอังกฤษประจำอินเดียได้มีคำสั่งให้เซอร์ คักลาส ฟอริซซี (Douglas Forsyth)
 เจริญเกี่ยวกับแคว้นกะเหรี่ยงภาคตะวันตกกับพม่า ฟอริซซีได้ยุพม่าว่า ถ้าเข้าแทรก
 งบแคว้นกะเหรี่ยงภาคตะวันตก อังกฤษจะพิจารณาว่าเป็นการทำสงคราม และจะ
 เป็นมาตรการที่เหมาะสมกับพม่า การบีบบังคับดังกล่าว ทำให้พม่าต้องลงนามในสนธิ-

⁸⁹ Banerjee, op.cit., pp. 229-230.

⁹⁰ Aung, A History of Burma, p. 248.

สัญญา โดยพม่าและอังกฤษจะรับรองเอกราชของแคว้นกะเหรี่ยงภาคตะวันตก พม่าจะถอนกองทัพออกจากแคว้นกะเหรี่ยงภาคตะวันตก แต่เจ้าหน้าที่และตัวแทนของอังกฤษยังคงประจำอยู่ในแคว้นนั้นได้⁹¹

สนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. 2418 นี้ นับเป็นความพ่ายแพ้ทางการทูตและเป็นการเสียพระเกียรติยศของพระเจ้ามินดง

การทำสนธิสัญญาระหว่างประเทศญวนกับฝรั่งเศส

ก่อนที่จะมีการพยายาลองจะได้สถาปนาราชวงศ์เหงียนขึ้น พระองค์ทรงทำสนธิสัญญาพันธมิตรกับฝรั่งเศสมาแล้วครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. 2330 (ค.ศ. 1789) เพื่อขอความช่วยเหลือทางทหารจากฝรั่งเศสมาปราบปรามกบฏไท่เซิน แต่สนธิสัญญานั้นเป็นโมฆะ เนื่องจากรัฐบาลฝรั่งเศสมิได้ให้ความช่วยเหลือแต่อย่างใด และนับตั้งแต่นั้นมา ประเทศญวนไม่เคยทำสนธิสัญญากับประเทศใด ๆ เลย

การเจรจาทำสนธิสัญญาปี พ.ศ. 2399 (ค.ศ. 1867)

ใน พ.ศ. 2399 นายซาลส์ เดอ มงคิญยี องสูลฝรั่งเศสประจำเมืองเชียงไฮ้ ได้รับคำสั่งจากเคานต์ เดอ วาลูส์กี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส ให้มาเจรจาขอทำสนธิสัญญากับจักรพรรดิคือตัก เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อชาวคริสตังในประเทศญวน เคอ มงคิญยี ได้เสนอร่างสนธิสัญญาฉบับมิตรทางพาณิชย์และการเดินเรือ (Friendly Treaty of Commerce and Maritime Navigation) ต่อเจ้าพนักงานญวนเป็นจำนวน 28 ข้อ มีใจความสำคัญดังนี้⁹²

⁹¹Aung, The Stricken Peacock..., pp. 65-66.

⁹²Tan, op.cit., pp. 214-215.

1. ประเทศทั้งสองจะมีสันติสุขอันมั่นคง และมีมิตรภาพยืนนาน
 2. จะแต่งตั้งกงสุลฝรั่งเศสประจำอยู่ ณ กรุงเวไนท์ที่สนธิสัญญาฉบับนี้ได้รับการสัตยาบันจากรัฐบาลทั้งสอง จักรพรรดิจะกระทำเช่นเดียวกัน
 3. คนในบังคับฝรั่งเศสสามารถเดินทางไปทั่วดินแดนญวน ได้รับเสรีภาพทางศาสนาและเสรีภาพในการตั้งโบสถ์ ความสถานที่ ๆ เจ้าพนักงานท้องถิ่นจะชี้ให้ภายหลังการตกลงกับกงสุลฝรั่งเศส
 4. พระราชกฤษฎีกาต่อต้านคริสตศาสนาจะยกเลิกไปโดยทันที และจะตัดข้อความที่เกี่ยวกับการลงโทษพวกคริสตังออกจากกฎหมายของจักรพรรดิ
 5. ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกที่ปฏิบัติในจักรวรรดิญวนมานับ 2 ศตวรรษ นับจากนี้ไปจะพิจารณาว่าเป็นศาสนาหนึ่งของประเทศ ชาวญวนจะไม่ถูกบังคับให้ถือศาสนาใด ๆ ที่ขัดต่อศาสนาและความเชื่อของตน
 6. มิชชันนารีคริสตังจะได้รับเสรีภาพในการเผยแพร่คำสั่งสอน ในการสร้างโบสถ์ โรงเรียน โรงพยาบาล และสิ่งก่อสร้างการกุศลอื่น ๆ ในที่ใด ๆ ของจักรวรรดิญวนได้ พวกมิชชันนารีจะได้รับเสรีภาพในการเดินทางทั่วจักรวรรดิโดยถือหนังสือที่กงสุลฝรั่งเศสออกให้ ถ้ากงสุลไม่อยู่ ให้บาทหลวงหรือเจ้าพนักงานผู้นอกให้แทน
 7. ความในมาตราที่ 3-6 จะแจ้งให้เจ้าพนักงานแคว้นต่าง ๆ ไท่หราบ เพื่อว่าในอนาคตจะได้ไม่รบกวนชาวญวนเข้ารีต
 9. คนในบังคับฝรั่งเศสได้รับอนุญาตให้เดินทางไปมาภายในจักรวรรดิ และทำการค้าอย่างปลอดภัย
 20. เรือรบฝรั่งเศสเข้ามายังชายฝั่งญวนและเมืองท่าอื่น ๆ โดยเสรี
- ฝรั่งเศสประสบความสำเร็จในการเจรจากับญวน เมื่อพิจารณาการนำเรือรบฝรั่งเศส เข้ามาในญวนเมื่อต้นปี พ.ศ. 2399 (ค.ศ. 1856) พร้อมกับระดมยิงเมืองท่ากูราน เป็นการแสดงท่าที่ไม่เป็นมิตรและไม่มีความจริงจังต่อญวน และด้วยเหตุที่จักรพรรดิคือคิงทรงดำเนินนโยบายต่อต้านคริสตศาสนาอย่างรุนแรง ผู้ที่ได้รับมอบอำนาจได้

มาเจรจากับเคอ มงคิณยี จึงได้รับคำสั่งจากราชสำนักเว้ให้ทำการคัดค้านการเจรจา
ของเคอ มงคิณยี

สนธิสัญญาระหว่างประเทศญวนกับฝรั่งเศส ฉบับลงวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2405
(ค.ศ. 1862)

สนธิสัญญานี้เป็นผลมาจากความพ่ายแพ้ในสงครามกับฝรั่งเศสของญวน ซึ่ง
เริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ. 2401 (ค.ศ. 1858) ฝรั่งเศสสามารถยึดครองเมืองต่าง ๆ ได้
เริ่มตั้งแต่เมืองท่าตุราน เมืองไซ่งอน มีไ้ (My-Tho) เบียนหัว (Bien-Hoa)
โกกง (Co-Cong) บาเวีย (Baria) และวินห์ลอง (Vinh Long)⁹³ ประกอบ
กับใน พ.ศ. 2404 (ค.ศ. 1861) ได้เกิดการจลาจลในแคว้นตังเกี๋ย โดยตา วัน ฟัง
(Ta Van Phung) ซึ่งสนับสนุนราชวงศ์เล⁹⁴ จักรพรรดิคือก๊กทรงจำยอมทำสนธิสัญญา
สงบศึกกับพลเรือตรีโบนาร์ด (Bonard) ข้าหลวงฝรั่งเศสประจำแคว้นโคชินจีนคนแรก
เพื่อยุติการสู้รบทางภาคใต้ และเป็นการคัดค้านการทำศึกสองด้าน ในวันที่ 5 มิถุนายน
พ.ศ. 2405 ได้มีการลงนามในสนธิสัญญากับฝรั่งเศสที่เรียกว่าสนธิสัญญานามทว
(Nam-Tuat Treaty) ประกอบด้วยข้อสัญญาทั้งหมด 12 ข้อ มีใจความสำคัญดังนี้⁹⁵

1. มิชชันนารีฝรั่งเศสและฝรั่งเศสได้รับอนุญาตให้เผยแพร่ศาสนา และชาว
ญวนเข้ารีตได้รับเสรีภาพในการปฏิบัติทางศาสนา

⁹³ Le Thanh Khoi, Le Viet-Nam: Histoire et Civilisation
(Paris: Les Editions de Minuit, 1955), p. 368.

⁹⁴ Lamb, op.cit., p. 84.

⁹⁵ Thai and Mung, op.cit., pp. 268-269.

2. ดินแดน 3 เมืองในภาคตะวันออกเฉียงของแคว้นโคชินจีน ซึ่งได้แก่ เมืองเบียนหัว เกียนคินห์ (หรือไซงอน) และคินห์เทือง (Dinh-Tuong) หรือมีโถ้ (My-Tho) ตลอดจนเกาะปูลู คอนคอร (Poulo Condore) ต้องมอบให้แก่ฝรั่งเศส เวียดนามได้

3. ฝรั่งเศสจะให้ความช่วยเหลือแก่ญวนในเหตุการณ์ขัดแย้งระหว่างประเทศญวนกับประเทศอื่น ญวนจะไม่มอบดินแดนใด ๆ ให้แก่ใครโดยปราศจากการยินยอมของฝรั่งเศส

4. ชาวฝรั่งเศสและสเปนได้รับอนุญาตให้เข้ามาทำการค้าที่เมืองท่ากูรานบาลัต (Balat) และกวางเยน (Queng-Yen)

5. ประเทศคู่สัญญาต้องคืนเชลยศึกให้ และจะต้องไม่ลงโทษผู้ให้ความร่วมมือแก่ศัตรู

6. ญวนต้องชดเชยค่าเสียหายให้แก่ฝรั่งเศสเป็นจำนวนเงิน 4 ล้านเหรียญเม็กซิโก (เทียบเท่ากับ 20 ล้านแฟรงค์) ภายในเวลา 10 ปี

7. นับแต่นั้นไป ญวนจะไม่ได้รับอนุญาตให้ขนอุปกรณ์ทางทหารผ่านดินแดนที่มอบให้แก่ฝรั่งเศส

8. ฝรั่งเศสตกลงคืนเมืองวินห์ลองให้ญวน แต่ยังคงมีสิทธิที่จะตั้งกองทัพประจำอยู่จนกว่าจะมีความมั่นคงในเมืองมีโถ้และเกียนคินห์

ผลจากการลงนามในสนธิสัญญา ทำให้ญวนต้องสูญเสียแหล่งเสบียงอาหาร โดยเฉพาะแหล่งปลูกข้าวที่เมืองไซงอนให้แก่ฝรั่งเศส⁹⁶ นอกจากนี้ การที่ญวนต้องเสียเงินค่าปฏิกรรมสงครามเป็นจำนวนมากเป็นการกระทบกระเทือนสภาพเศรษฐกิจของประเทศ อีกประการหนึ่ง ญวนต้องยอมให้เสรีภาพทางศาสนาแก่ราษฎรและมิชชันนารี

⁹⁶ Buttinger, op.cit., p. 351.

ต่างประเทศซึ่งญวนเคยชักชวนมาเป็นเวลานาน ยิ่งไปกว่านั้นญวนต้องตกอยู่ใต้อิทธิพลของฝรั่งเศส ทำให้ชาวญวนที่ไม่พอใจฝรั่งเศสทำการต่อต้านตามที่ต่าง ๆ เรื่อยมา อย่างไรก็ตาม สนธิสัญญาที่ฝรั่งเศสเป็นผู้กำหนดนี้ทำให้ฝรั่งเศสสามารถเปิดประเทศญวนให้พ่อค้าชาวต่างประเทศเข้ามาทำการค้าได้มากขึ้น

สนธิสัญญาระหว่างประเทศญวนกับฝรั่งเศส ฉบับลงวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2417 (ค.ศ. 1874)

ภายหลังการทำสนธิสัญญา พ.ศ. 2405 ฝรั่งเศสดำเนินมาตรการทางทหารเพื่อยึดครองญวนภาคต่าง ๆ ดังเช่นใน พ.ศ. 2410 (ค.ศ. 1867) ฝรั่งเศสทำการผนวกเมืองวินห์ลอง อันเกียงหรือโจก (An-Giang or Chau-doc) และบันทายมาศหรือฮาเทียน (Hatien)⁹⁷ ในขณะที่เดียวกันฝรั่งเศสทำการสำรวจเส้นทางแม่น้ำแดงเพื่อไปยังแหล่งการค้าในมณฑลยูนนาน โดยมีพ่อค้านักสำรวจชาวฝรั่งเศสทำการค้าไปมาอยู่ในเส้นทางแม่น้ำแดง ที่สำคัญมีนายของ คูปุยส์ (Jean Dupuis) แต่เจ้าพนักงานญวนที่แคว้นตั้ง เกี้ยวทำการชักชวน⁹⁸ คูปุยส์จึงร่วมมือกับเรือโทฟรังซีส การ์นิเยร์ (Francis Garnier) ซึ่งพลเรือเอก ดูเปร (Dupré) ข้าหลวงโคชินจีนส่งไประงับข้อพิพาท เข้าโจมตีและยึดป้อมเมืองฮานอย และเมืองต่าง ๆ ตามกินแดนคอนสามเหลี่ยม ใน พ.ศ. 2416 (ค.ศ. 1873) ทำให้ญวนต้องยอมทำสนธิสัญญาสันติภาพกับฝรั่งเศสที่เรียกว่าสนธิสัญญาเกียบทวด (Treaty of Giap-Tuat) เมื่อวันที่ 15

⁹⁷ Georges Maspéro, Un Empire Colonial Francais: L'Indochine, Vol. II (Paris et Bruxelles: Les Editions G. Van Oest, 1930), p. 6.

⁹⁸ เนื่องจากนายของ คูปุยส์ ทำการค้าเกลือซึ่งเป็นสินค้าของห้ามของญวน, จาก Cady, Southeast Asia,..., p. 422.

มีนาคม พ.ศ. 2417 ที่เมืองไซง่อน และมีการลงนามในข้อตกลงทางพาณิชย์ จำนวน 25 ข้อ ใจความสำคัญของสนธิสัญญามีดังนี้⁹⁹

1. จักรพรรดิคือกษัตริย์รับรองอธิปไตยของฝรั่งเศสเหนือแคว้นโคชินจีน ทั้ง 6 เมือง
2. ฝรั่งเศสจะแต่งตั้งเวสตีเคนต์พร้อมด้วยหน่วยคุ้มกันติดอาวุธ ประจำฐาน โดยมีตำแหน่งเท่ากับเสนาบดีญวน
3. เมืองท่ากินอง (Qui-nhon) ไฮฟอง (Hai-phong) ทูราน และ ฮานอย จะต้องเปิดให้ฝรั่งเศสเข้าทำการค้า กงสุลฝรั่งเศสจะประจำอยู่ที่เมืองท่าแต่ละแห่ง และได้รับการคุ้มครองที่เหมาะสม
4. ฝรั่งเศสได้รับการปฏิบัติอย่างชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่ง
5. เจ้าพนักงานฝรั่งเศสจะดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ตามคำแนะนำของญวน
6. ฝรั่งเศสได้รับเสรีภาพในการเดินเรือจากแม่น้ำแดงขึ้นไปยังมณฑล-
ยูนนาน
7. พวกคริสตังในญวนได้รับเสรีภาพทางศาสนาอย่างสมบูรณ์
8. ฝรั่งเศสจะรับรองเอกราชอันสมบูรณ์ของประเทศญวน ในสายตาของมหาอำนาจคงประเทศ
9. จักรพรรดิคือกษัตริย์จะดำเนินนโยบายต่างประเทศคล้ายตามฝรั่งเศส และจะไม่เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการทูตของพระองค์
10. ฝรั่งเศสจะช่วยป้องกันญวนเมื่อถูกรุกราน แต่จะปฏิบัติการตามคำร้องขอเท่านั้น
11. ยกเลิกการชดใช้ค่าเสียหายของญวนตามสนธิสัญญา พ.ศ. 2405
12. ฝรั่งเศสจะให้เรือปืน อาวุธ และครุฝึกแก่ญวน เพื่อปราบพวกขงค้ำ
อย่างมีประสิทธิภาพ

⁹⁹Tate, op.cit., p. 453.

สนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. 2417 มีผลให้ประเทศญวนถูกฝรั่งเศสเข้าแทรกแซงมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านการเมืองและการต่างประเทศ จนดูเหมือนว่าญวนตกอยู่ภายใต้การอารักขาของฝรั่งเศส แต่สนธิสัญญาฉบับนี้เป็นโมฆะ เนื่องจากทางญวนไม่ปฏิบัติตามข้อสัญญา และไม่มีกรให้สัตยาบันสัญญา จักรพรรดิคือคิกยังคงมีพระบรมราชโองการข่มเหงพวกคริสตัง ไม่ให้เสรีภาพในการเดินเรือในแม่น้ำแดง นอกจากนี้ญวนยังได้หันไปพึ่งพาประเทศจีน¹⁰⁰ ทำให้เกิดการสู้รบกับฝรั่งเศสต่อไป จนกระทั่งญวนต้องสูญเสียเอกราชให้แก่ฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2426 (ค.ศ. 1883)

ในการเจรจาทำสนธิสัญญากับนานาประเทศ ประเทศไทยประสบความราบรื่น ทั้งนี้ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความจำเป็นของการทำสนธิสัญญา ในขณะที่การทำสนธิสัญญาของประเทศพม่าและญวนประสบอุปสรรค เพราะพระเจ้านมดงและจักรพรรดิคือคิกไม่ทรงต้องการที่จะมีข้อผูกพันกับประเทศมหาอำนาจ ซึ่งพระเจ้านมดงทรงเปลี่ยนพระทัยในเวลาต่อมา เนื่องจากภัยพระองค์ทรงต้องการฟื้นฟูการค้ากับเขตแดนอังกฤษ คงเหลือแต่จักรพรรดิคือคิกซึ่งทรงถูกฝรั่งเศสใช้กำลังบีบบังคับให้ทรงลงนามในสนธิสัญญา

การทำสนธิสัญญากับนานาประเทศของประเทศไทย พม่า และญวน ล้วนแต่มีผลให้ประเทศมหาอำนาจตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลในแต่ละประเทศ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทำสนธิสัญญากับประเทศอังกฤษ พระองค์ทรงปฏิบัติตามข้อสัญญาอย่างเคร่งครัด ในขณะที่พระเจ้านมดง และจักรพรรดิคือคิกไม่ทรงปฏิบัติตามข้อสัญญาเพราะยังทรงรักษามลประโยชน์ของพระองค์และของประเทศ โดยไม่หวั่นเกรงอันตรายที่จะได้รับจากประเทศคู่สัญญาที่ทรงแสนยานุภาพ การทำสนธิสัญญาของจักรพรรดิคือคิกทุกครั้งล้วนแต่เกิดจากการบีบบังคับของฝรั่งเศสภายหลังจากที่ญวนต้องแพ้สงคราม

¹⁰⁰ Maspéro, Vol. I, op.cit., p. 150.,
History of South-East Asia, p. 622.

ทำให้ฝรั่งเสสถือโอกาสตั้งกติกาสัญญาขึ้นเองตามใจชอบ โดยได้รับผลประโยชน์แต่เพียงฝ่ายเดียว

การแสดงความเป็นเอกราชของประเทศ

ในขณะที่ประเทศอังกฤษและฝรั่งเสสกำลังให้ความสนใจประเทศไทย พม่า และญวนถึงกับเข้ารุกรานประเทศพม่าและญวน กับขอทำสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์กับประเทศทั้งสามโดยได้รับผลประโยชน์หลายประการ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้ามินดง และจักรพรรดิคือคิกทรงเล็งเห็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหาทางรักษาเอกราชของประเทศไว้ และพยายามทำให้ประเทศมหาอำนาจและนานาประเทศยอมรับว่าประเทศไทย พม่า และญวน เป็นประเทศที่มีเอกราชและอธิปไตยทัดเทียมกับประเทศทั้งหลาย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่เพียงแต่จะทรงลงนามในสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์กับประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2398 เท่านั้น พระองค์ยังทรงลงนามในสนธิสัญญาในทำนองเดียวกันกับประเทศตะวันตกอื่น ๆ ถึงแม้ว่าข้อความในสัญญานั้นไทยจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบ แต่ก็ป็นหนทางหนึ่งที่ไทยจะได้แสดงความเป็นเอกราชของประเทศ เนื่องจากการแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยมีสิทธิอย่างเต็มที่ในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของตนเอง นอกจากนี้ การทำสนธิสัญญากับนานาประเทศยังเป็นการป้องกันมิให้ชาติหนึ่งชาติใดมีอิทธิพลเหนือประเทศไทยแต่เพียงชาติเดียว ยิ่งไปกว่านั้น ยังเป็นการประกาศว่าประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกของสมาคมนานาชาติด้วย¹⁰¹

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ส่งคณะทูตไปกระชับความสัมพันธ์ทางไมตรีกับประเทศมหาอำนาจในยุโรป เพื่อเป็นการตอบแทนที่ประประมุขของ

¹⁰¹ Riggs, op.cit., p. 28.

ประเทศเหล่านั้นทรงแต่งตั้งราชทูตมาทำสนธิสัญญากับประเทศไทย¹⁰² โดยในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2400 ไปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระยามนตรีสุริยวงศ์ เป็นราชทูต จมื่นสรรเพชภักดี เป็นอุปทูต และจมื่นมณเฑียรพิทักษ์ เป็นตรีทูต เชิญพระราชสาส์นและเครื่องมงคลราชบรรณาการออกไปเจริญทางพระราชไมตรีสมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย พระบรมราชินีนาถแห่งประเทศอังกฤษ¹⁰³ และต่อมาในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2405 ไปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระยาตรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี เป็นราชทูต จมื่นไวยวรนาถ เป็นอุปทูต และพระณรงค์วิจิต เป็นตรีทูต เชิญพระราชสาส์นและเครื่องมงคลราชบรรณาการออกไปเจริญทางพระราชไมตรีจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 แห่งประเทศฝรั่งเศส¹⁰⁴

เป็นที่น่าสังเกตว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งคณะทูตไปยังประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสเท่านั้น มิได้เลยไปถึงประเทศยุโรปอื่น ๆ เป็นการชี้ให้เห็นว่าพระองค์ทรงเล็งเห็นความสำคัญของประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสว่าเป็นประเทศมหาอำนาจที่มีบทบาทอยู่ในทวีปเอเชียมากที่สุด และมีความสำคัญสำหรับประเทศไทย

การแต่งตั้งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับพระมหากษัตริย์และจักรพรรดิของประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสนี้ เป็นการดำเนินการความสัมพันธ์ทางไมตรีในระดับพระมหา

¹⁰² ประชุมพงศาวดารภาคที่ 29, อธิบายเรื่องราชทูตไทยไปยุโรป (พิมพ์ในงานทำบุญฉลองอายุครบ 60 ปีของนายพินเทพเฉลิม บุณนาค เมื่อปีชวด พ.ศ. 2467), หน้า 26 - 27.

¹⁰³ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4, เล่ม 1 (พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, 2504), หน้า 179.

¹⁰⁴ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4, จ.ศ. 1222, เลขที่ 100, ชื่อ หนังสือเสนาบดีกรุงฝรั่งเศสเป็นหนังสือนำท้าวทูต ฯลฯ.

กษัตริย์คือพระมหากษัตริย์ มีใช้ในชั้นพระมหากษัตริย์ไทยกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวง
การต่างประเทศของอังกฤษและฝรั่งเศส แสดงถึงการดำรงฐานะพระประมุขของ
ประเทศที่มีความเป็นเอกราชและอธิปไตยที่เท่าเทียมกัน

นอกจากการแสดงความเป็นเอกราชของประเทศด้วยวิธีข้างต้นแล้ว พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะยกประเทศไทยให้มียฐานะสูงขึ้นใน
สายตาของชาวต่างประเทศ และเป็นที่ยูจักกันทั่วไปในหมู่นานาประเทศ โดยใน พ.ศ.
2410 (ค.ศ. 1867) พระองค์โปรดให้ส่งสินค้าและผลิตภัณฑ์ของไทยเข้าร่วมในงาน
แสดงศิลปหัตถกรรมนานาชาติ ณ บริเวณของป็ เฌอ มาร์ส (Champ de Mars) กรุง
ปารีส ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งเป็นการแสดงสินค้าจากทั่วโลก ทั้งในทวีปยุโรป แอฟริกา
เอเชีย และ โอเชียเนีย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกระตือรือร้น
ที่จะให้ประเทศไทยมีส่วนร่วมในงาน ดังจะเห็นว่าพระองค์เอาพระทัยใส่เลือกสิ่งของที่
สมควรส่งไปแสดงด้วยพระองค์เอง การเข้าร่วมในงานแสดงศิลปหัตถกรรมนั้น
เป็นการเผยแพร่ชื่อเสียงของประเทศไทยให้เป็นที่รู้จักในฐานะประเทศเอกราชที่มีพระ
บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระประมุข ดังปรากฏว่า ในประวัติที่แสดงผล
ผลิตจากประเทศไทยนั้น มีพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ซึ่งทรงสวมพระมาลามียอกแหยม (ชฎา) พระภูษาทรงที่ประดิษฐ์ประดับด้วยทองคำและ
อัญมณีเป็นที่สะดุดตาของผู้เข้าชม คู่มือชีวิตที่ว่าประหนึ่งพระองค์ปรากฏพระวรกายอยู่ต่อ
หน้าผู้เข้าชมทั้งหลาย 105

¹⁰⁵ เอเตียน กาลัวซ์, ราชอาณาจักรสยามในงานแสดงศิลปหัตถกรรม ณ
ซังป็ เฌอ มาร์สใน พ.ศ. 2421 (ค.ศ. 1878) และ ณ พระราชวังแวร์ซายส์ใน พ.ศ.
2229 (ค.ศ. 1686) กับพระเจ้ากรุงสยามทั้งสองพระองค์, แปลโดยนายสันต์ ท.
โกมลบุตร (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514), หน้า 9.

จากสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์ที่ไทยทำกับประเทศตะวันตก ได้อนุญาตให้ประเทศคู่สัญญาส่งกงสุลมาประจำอยู่ ณ กรุงเทพฯ ในทำนองเดียวกันพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระประสงค์ที่จะแต่งตั้งกงสุลไทยประจำประเทศต่าง ๆ บางเป็นการแลกเปลี่ยน ถึงแม้ว่ากงสุลไทยประจำต่างประเทศจะไม่ได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตซึ่งเช่นกงสุลต่างประเทศประจำไทย แต่งกงสุลไทยก็มีหน้าที่คอยดูแลรักษาผลประโยชน์และทำธุรกรรมราชการให้ประเทศไทยตลอดจนคนไทยในต่างประเทศ ชอบเขตอำนาจของกงสุลไทยปรากฏอยู่ในจดหมายเทศประกาศแต่งตั้งนายคิมจิง (Tan Kim Cheng) หรือพระพิเทศพานิช กงสุลไทยประจำเมืองสิงคโปร์ ความว่า

...กงสุลฝ่ายสยามมีอำนาจเต็ม เพื่อจะรับธุรกรรมราชการฝ่ายสยาม... ทะนุบำรุงเรือลูกคา ซึ่งใช้ซึ่งข้างเผือกสำหรับกรุงเทพฯ ไปมาค้าขายที่เมืองสิงคโปร์และมะละกา และจะไต่เป็นที่พึ่งแก่คนฝ่ายสยาม คือไทยบาง จีนบาง แขกมลายูบาง ซึ่งเป็นชาวกรุงเทพฯ และเมืองขึ้นกรุงเทพฯ... และจะได้รับทำแทนพระมหากษัตริย์สยามในการต่าง ๆ คือรับหนังสือฎาปรึกษาหารือกับผู้ครองสิงคโปร์ในการต่าง ๆ ตามคำสั่งของเจ้าพระยาพระคลังว่าราชการต่างประเทศในกรุงเทพฯ และระวังรักษาทะนุบำรุงทางพระราชไมตรีในระหว่างพระราชอาณาเขตฝ่ายอังกฤษและสยาม... รักษาผลประโยชน์ฝ่ายสยามอย่าให้เสื่อมทรามความกำลังที่จะทำได้ ให้ประพฤติกการควรประพฤติก เว้นการควรเว้น สมควรแก่ราชการและ เหตุผลทุกประการความอย่างธรรมเนียมกงสุลอื่น ๆ ซึ่งตั้งอยู่ในเมืองนั้นเด็ก... 106

จากข้อความข้างต้นนี้ กงสุลไทยก็เท่ากับตัวแทนของรัฐบาลไทยประจำต่างประเทศ ซึ่งมีฐานะเท่ากับกงสุลชาติต่าง ๆ ที่ประจำอยู่ในประเทศนั้น ๆ การที่

106 จดหมายเทศประกาศที่ 4, จ.ศ. 1225, เลขที่ 107, ชื่อ ประกาศโปรดเกล้าตั้งมีสเทศ คิมจิมจิง พระพิเทศพานิช ฯลฯ

ประเทศไทยสามารถแต่งตั้งกงสุลไทยไปประจำประเทศต่าง ๆ ได้ แสดงว่าประเทศเหล่านั้นต่างรับรองความเป็นเอกราชของประเทศไทย ซึ่งประเทศที่ตกเป็นอาณานิคมของชาติหนึ่งชาติใดจะกระทำการดังกล่าวมิได้

กงสุลที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งไปประจำต่างประเทศล้วนแต่เป็นชาวต่างชาติทั้งสิ้น และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ฝ่ายไทย ได้แก่¹⁰⁷

พระสยามรุรพาหะ หรือ นายดี.เค. เมสัน (D.K. Mason) ประจำกรุงลอนดอน

พระสยามรุรานุรักษ์ หรือ นายอ็อง.เดอ กราอ็อง (Am. de Grahan) ประจำปารีส

พระพิเทพพานิชสยามพิชิตภักดิ์ หรือ นายตันกิมจิง (Tan Kim Cheng) ประจำเมืองสิงคโปร์

พระสยามมานุเคราะห์ หรือ นายฟอลด์ (Fauld) ประจำเมืองร่างกุ้ง

หลวงทวีปสยามกิจ หรือ นายวิลเลียม โทมัส ลิวอิส (William Thomas Lewis) ประจำเมืองปีนัง

หลวงจันวิสัยสยามการ หรือ นายอาดัมสัน (Adamson) ประจำเมืองฮ่องกง เป็นต้น

การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ชาวต่างประเทศเป็นกงสุลไทย เนื่องจากทรงมีพระราชดำริว่า คนไทยไม่มีประสบการณ์ ไม่รู้ธรรมเนียม และวิธีปฏิบัติคนในต่างประเทศ ฉะนั้นการแต่งตั้งกงสุลไทยประจำเมืองใด พระองค์มักจะเลือกคนประเทศนั้น หรือผู้ที่มีประสบการณ์ในเมืองนั้นมาก่อนเป็นตัวแทนของประเทศไทย เพื่อจะได้ประสานความเข้าใจอันดียิ่งขึ้นระหว่างประเทศไทยกับประเทศนั้น ๆ ดัง

¹⁰⁷ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4, เล่ม 2, หน้า 152-153.

ในประกาศเรื่องตั้งกงสุลฝ่ายสยามเมืองร่างกุ้ง เมื่อ พ.ศ. 2406 มีใจความว่า

... การที่จะตั้งกงสุลโดยธรรมเนียมเป็นสามัญทั่วไปนั้น เมืองใดจะตั้งกงสุลไว้ในเมืองอื่น ก็ควรตั้งคนมีชาติและภาษาเสมอด้วยผู้ครองเมืองเดิมที่ตั้งไปนั้น จึงเป็นการอันสมควรโดยยิ่ง... พระเจ้าแผ่นดินสยามจะไปตั้งกงสุลไว้ในเมืองอื่นก็ควรจัดหาชาวสยามเอาที่สมควรออกไปอยู่ แลบ้านเมืองสยามเป็นเมืองน้อย ชาวสยามซึ่งจะไปตั้งอยู่ที่อื่นไม่คุ้นเคยไปมาเนื่อง ๆ มาแตกอนก็ไม่สู้จะเข้าใจในขนบราชการกฎหมายอย่างธรรมเนียมบ้านเมืองนั้น ๆ ครั้นไปอยู่ไกลเมืองเดิมจะไว้ว่างใจก็เป็นอันยาก ชาวสยามที่คุ้นเคยกับเมืองอื่นก็ไม่ใครจะมี จะจัดหาผู้สมัครไปอยู่ก็จะไต่ควยยาก และเห็นอย่างอยู่บ้านเมืองอื่น ๆ ซึ่งเป็นไมตรีกับอังกฤษ เมื่อตั้งกงสุลไว้ในเมืองต่าง ๆ เป็นของอังกฤษ ทงคนเมืองเดิมของหัวเมืองนั้น ย่อมเลือกคนที่เป็นคนชนแองกฤษนั้น เอาตั้งเป็นกงสุลของเมืองนั้น ๆ โดยมาก ฉะนั้นพระเจ้าแผ่นดินสยามก็จะประพฤติดังตามอย่างนั้น... 108

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์มีพระประสงค์ที่จะยืนยันเอกราชและบูรณภาพของอาณาเขตพม่า ดังจะเห็นได้จากการส่งแมกเว มิงยี (Magwe Mingyi) เสนาบดีไปยังพม่าภาคใต้ในปลายเดือนมีนาคม พ.ศ. 2395 (ค.ศ. 1853) เพื่อเจรจาขอแคว้นหงสาวดีคืนมาจากอังกฤษ นอกจากนี้พระเจ้าแผ่นดินยังทรงปฏิเสธที่จะลงนามในสนธิสัญญารับรองการผนวกดินแดนของอังกฤษ และต่อมาใน พ.ศ. 2397 (ค.ศ. 1854) พระเจ้าแผ่นดินทรงส่งนามมาคอ หุ่น (Nammadaw Wun) ไปยังเมืองกัลกัตตา เพื่อเรียกร้องแคว้นหงสาวดีจากลอร์ด คัลคัตตา ผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำ

108 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4, จ.ศ. 1225, เลขที่ 119, ชื่อ ประกาศเรื่องตั้งกงสุลฝ่ายสยามเมืองร่างกุ้ง.

อินเคีย แดกกรเจรจาทั้งสองครั้งของพม่าไม่ประสบผลสำเร็จ

นอกจากพระเจ้ามินทงจะทรงลงนามในสนธิสัญญาพาณิชย์กับประเทศอังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2405 และ พ.ศ. 2410 แล้ว คินหฺว่น มิงคยี (Kinwun Mingyi) อัครมหาเสนาบดีของพระเจ้ามินทงยังพยายามรักษาเกียรติยศของพระเจ้ามินทง และแสดงความเป็นอิสระในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของพม่าด้วยการลงนามในสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์กับประเทศอิตาลีและฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. 2415 และ พ.ศ. 2416 (ค.ศ. 1872 และ ค.ศ. 1873) ตามลำดับ เป็นการแสวงหามิตรประเทศในขณะที่ประเทศพม่าต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของประเทศอังกฤษ แต่สนธิสัญญากับประเทศทั้งสองมิได้มีผลกระทบกระเทือนต่อผลประโยชน์ของอังกฤษในประเทศพม่า ¹⁰⁹

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศพม่ากับอังกฤษเท่าที่ผ่านมา เป็นความสัมพันธ์ในระดับพระมหากษัตริย์พม่ากับผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำอินเดียนเดียทั้งสิ้น หากได้มีการติดต่อโดยตรงกับพระมหากษัตริย์อังกฤษไม่ เมื่อเปรียบเทียบกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับอังกฤษในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว จะเห็นว่าอังกฤษยกฐานะของประเทศไทยเหนือพม่า เพราะการที่สมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรียทรงแต่งตั้งเซอร์ ยอห์น บาวริง มาเจรจาทำสนธิสัญญากับไทยใน พ.ศ. 2398 นั้น นับเป็นการติดต่อทางการทูตโดยตรงระหว่างพระประมุขของประเทศทั้งสองชั้นประเทศที่มีฐานะทัดเทียมกัน พระเจ้ามินทงเองไม่ทรงพอพระทัยที่ทูตอังกฤษที่ถูกส่งมาเจรจากับพม่านั้น เป็นทูตที่ได้รับคำสั่งจากผู้สำเร็จราชการที่อินเดีย ซึ่งเป็นอำนาถิคมของอังกฤษ หากจะพิจารณาแค่นี้เพียงผิวเผิน จะเหมือนกับว่าพม่าก็เป็นอำนาถิคมอีกแห่งหนึ่งของอังกฤษ พระเจ้ามินทงทรงเห็นว่าอังกฤษไม่ให้เกียรติพระองค์และกตประเทศพม่าว่าต่ำกว่า

¹⁰⁹ สนธิสัญญาระหว่างพม่ากับอิตาลีเป็นการแสดงไมตรีจิต มิตรภาพ และการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการค้าในเวลาต่อมาเท่านั้น ส่วนสนธิสัญญาระหว่างพม่ากับฝรั่งเศสไม่ได้รับการสัตยาบันจากพระเจ้ามินทง เนื่องจากข้อสัญญาที่มีข้อความเกี่ยวกับการอนุญาตให้บริษัทฝรั่งเศสได้รับสัมปทานเหมืองหินที่มณฑลซึ่งอยู่ภายใต้การผูกขาดของพระเจ้ามินทง

ประเทศอังกฤษ ทั้ง ๆ ที่พม่าก็มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศเช่นเดียวกับ
อังกฤษ นอกจากนี้ พระเจ้ามินคองทรงมีพระราชดำริว่า เป็นการเสียพระเกียรติยศที่
พระองค์จะทรงดำเนินการความสัมพันธ์ทางการทูตกับผู้สำเร็จราชการอังกฤษ ซึ่งเป็นเพียง
เจ้าพนักงานของรัฐบาลอังกฤษเท่านั้น พระองค์ทรงมีพระประสงค์ที่จะดำเนินการ
สัมพันธ์ที่เสมอภาคกับประเทศอังกฤษและทรงต้องการติดต่อกับพระมหากษัตริย์ของประเทศ
อังกฤษเท่านั้น¹¹⁰

ด้วยเหตุนี้ ใน พ.ศ. 2415 (ค.ศ. 1872) พระเจ้ามินคองจึงทรงแต่งตั้ง
คณะทูตพม่าไปยังทวีปยุโรป คณะทูตประกอบด้วยขุนนางชั้นสำคัญของพม่า ได้แก่ มิงคยี
มหาสิขุ คินทูน มิงคยี (Mingyi Maha Sithu Kinwun Mingyi) เป็นราชทูตผู้มี
อำนาจเต็ม มหามินหลา คยอ คิน ปะแดง หุ่นคอก (Maha Minhla Kyaw Din
Padein Wundauk) เป็นอุปทูต และมหามิงยอ ราชา ปันเยตหุ่นคอก (Maha
Mingyaw Raza Pangyet Wundauk) เป็นตรีทูต¹¹¹ จุดหมายปลายทางของคณะ
ทูตอยู่ที่ประเทศอังกฤษ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางการทูตโดยตรงระหว่างประเทศ
พม่าและอังกฤษ โดยไม่ต้องผ่านทางผู้สำเร็จราชการของอังกฤษประจำอินเดีย การส่ง
คณะทูตไปยังประเทศอังกฤษในครั้งนี้เป็นเครื่องพิสูจน์ความตั้งใจที่แน่วแน่ของพระเจ้า
มินคองที่จะรักษาเอกราชของประเทศและเรียกร้องดินแดนที่เสียไปคืนมา¹¹² ดังจะเห็น

¹¹⁰ Taw Sein Ko, Burmese Sketch (Rangoon: British Burma Press, 1913), p. 136.

¹¹¹ Desai, op.cit., p. 217.

¹¹² Vivian Ba, "The Burmese Embassy to Italy in 1872," JBR, Vol. LIII, Part II (December, 1970), p. 76.

ได้จากวัตถุประสงค์ของคณะทูตที่ต้องการเจรจากับรัฐมนตรีของสมเด็จพระนางเจ้า-
 วิคตอเรีย หรือกับพระนางเสียด้าเป็นไปได้เกี่ยวกับการขอคืนแดนที่พม่าเสียให้แก่อังกฤษ
 คืนมา¹¹³ ในโอกาสนี้คณะทูตจะแวะประเทศยุโรปอื่น ๆ ตามรายนามที่ตาม

อัลเบิร์ต พิตซ์ หัวหน้าข้าหลวงบริติชพยายามกีดกันมิให้พระเจ้ามินดงทรง
 ส่งคณะทูตไปประเทศอังกฤษ เนื่องจากไม่ต้องการให้พม่าทำการติดต่อกับประเทศอังกฤษ
 โดยตรง พิตซ์ได้แจ้งต่อกินหวุ่น มิงคยี หัวหน้าคณะทูตว่าการเจรจาทางการทูตหรือการ
 ติดต่อกิจธุระใด ๆ ของพม่า จะต้องผ่านทางรัฐบาลอังกฤษหรืออินเดีย เท่านั้น แต่จะ
 กราบทูลขอสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียไม่ได้¹¹⁴

นอกจากนี้ รัฐมนตรีกระทรวงการอินเดีย (Secretary of State for
 India) มีโทรเลขถึงผู้สำเร็จราชการประจำอินเดียว่า รัฐบาลอังกฤษจะไม่ตกลง
 เรื่องราวกับพม่าโดยปราศจากการกล่าวอ้างจากรัฐบาลอินเดีย¹¹⁵

การชักขวางจากอังกฤษชี้ให้เห็นว่า เจ้าหน้าที่อังกฤษ ไม่ว่าจะ เป็นในบริติช
 พม่า หรือที่กรุงลอนดอนไม่เคยเห็นความสำคัญของประเทศพม่า และปฏิบัติต่อพม่า เท่ากับ
 อาณานิคมของตน แต่ก็ไม่อาจยับยั้งการเดินทางของคณะทูตได้

ก่อนที่คณะทูตพม่าจะเดินทางไปถึงประเทศอังกฤษ ก็ได้แวะที่ประเทศอิตาลี
 และฝรั่งเศส ยังผลให้มีการลงนามในสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์กับประเทศอิตาลี
 ใน พ.ศ. 2415 เป็นการเชื้อเชิญให้ประเทศอื่นนอกเหนือจากอังกฤษเข้ามาติดต่อกับ
 ประเทศพม่า มิให้ประเทศอังกฤษเข้ามามีอิทธิพลเหนือพม่ามากเกินไป การดำเนิน
 นโยบายต่างประเทศของพม่าในช่วงนี้คล้ายคลึงกับการทำสนธิสัญญากับนานาประเทศ
 ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹¹³Aung, A History of Burma, p. 248..

¹¹⁴Woodman, op.cit., p. 191.

¹¹⁵Banerjee, op.cit., p. 242.

ในประเทศอังกฤษ ลินฮู่น มิงคยี ราชทูตพม่าได้ชี้แจงให้อังกฤษได้ทราบถึง
ภารกิจของคณะทูตในโอกาสกล่าวทบทวนการค้าแห่งเมืองลิเวอร์พูล เมื่อวันที่ 21 สิงหาคม
พ.ศ. 2415 ว่า

...แต่ก่อนเราคงติดต่อกับพม่าอินเดียนั้น ปัจจุบัน
ประเทศทั้งหลายใกล้ซีกกันชนควยมีโทรเลข รถไฟ และเรือ
กลไฟ เราจึงพิจารณาว่าถึงเวลาแล้วที่ประเทศทั้งสองควรมี
ความสัมพันธ์โดยตรงยิ่งขึ้น ความสัมพันธ์ของเรากับรัฐบาล
อินเดียนั้นมีความจริงใจต่อกัน แต่คงที่หากทราบอย่างไม่สงสัย
ว่ามีความแตกต่างระหว่างการติดต่อกันตัวแทนกับการติดต่อก
โดยตรงระหว่างประเทศหลัก เป็นความหวังอันลึกซึ้งของเรา
ว่า เพื่อที่จะกระชับมิตรภาพและความสัมพันธ์ทางการค้าที่มี
อยู่ต่อไป เราจะได้รับอนุเมติจากรัฐบาลของสมเด็จพระราชินี
นาถที่จะแต่งตั้งกงสุลพม่าประจำกรุงลอนดอน 116

คำแถลงนี้เป็นการกล่าวคำต่ออังกฤษว่า ประเทศพม่ามีใช้ส่วนหนึ่งของบริติชพม่า
หรืออินเดียน หากแต่เป็นประเทศที่มีอธิปไตยโดยสมบูรณ์ และสมควรจะได้รับอนุญาตให้ตั้ง
กงสุลประจำกรุงลอนดอน เพื่อเป็นตัวแทนของรัฐบาลพม่าในการติดต่อกันระหว่างประเทศทั้ง
สองชั้นประเทศที่มีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน และเป็นไปตามที่นานาประเทศปฏิบัติอยู่
แต่ปรากฏว่า คณะทูตไม่มีโอกาสที่จะเจรจาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางการเมืองและทาง
การทูตกับรัฐบาลอังกฤษ

รัฐบาลอังกฤษเองก็เห็นความสำคัญของประเทศพม่าเท่ากับอาณาเขตของอังกฤษ
การปฏิบัติต่อพม่าก็มีใช้ในฐานะที่พม่าเป็นประเทศเอกราช ถึงแม้จะเห็นได้ว่า เมื่อคณะทูต
พม่าเข้าเฝ้าสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียที่พระราชวังวินด์เซอร์ (Windsor) ในวันที่
21 มิถุนายน พ.ศ. 2415 แทนที่รัฐมนตรีต่างประเทศจะเป็นผู้ทูลเบิกตัวคณะทูต กลับ

ปรากฏว่า ผู้รับหน้าทึบ คือ รัฐมนตรีกระทรวงการอินเดีย¹¹⁷

ก่อนที่คณะทูตเดินทางกลับพม่า ก็ได้กลับมาแวะประเทศฝรั่งเศสอีกครั้งหนึ่ง
คินหูน มิงคยี ได้ลงนามในสนธิสัญญาพาณิชย์กับนายชาลส์ เดอ เรอมูซาท (Charles
de Remusat) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส ในโอกาสนั้น คณะ
ทูตพม่าได้ไปเยี่ยมเยียนสถานทูตอังกฤษ เนเธอร์แลนด์ อิตาลี สหรัฐอเมริกา สวีเดน
และเดนมาร์ก ประจำประเทศฝรั่งเศส¹¹⁸ เพื่อให้ประเทศพม่าเป็นที่รู้จักในหมู่ประเทศ
ทั้งหลายในฐานะประเทศเอกราช

นอกจากการเดินทางไปเยือนประเทศอิตาลี ฝรั่งเศส และอังกฤษแล้ว พระเจ้า
มินจงยังทรงส่งคณะทูตไปเฝ้าพระเจ้าชาห์แห่งเปอร์เซีย เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2417
(ค.ศ. 1874) และได้รับการต้อนรับจากพระเจ้าชาห์เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกัน
พระเจ้านมกยังมีพระประสงค์ที่จะส่งคณะทูตไปยังประเทศรัสเซีย ซึ่งเป็นมหาอำนาจที่สำคัญ
อีกประเทศหนึ่ง แต่ปรากฏว่ารัสเซียปฏิเสธที่จะต้อนรับคณะทูตพม่า เพราะเห็นว่ารัสเซีย
ไม่มีผลประโยชน์โดยตรงกับพม่า และไม่ต้องการให้อังกฤษมีความเข้าใจรัสเซียผิด¹¹⁹

เมื่อคณะกรรมการจัดงานแสดงศิลปหัตถกรรมฝรั่งเศสเชิญประเทศพม่าให้เข้า
ร่วมในงานแสดงปี พ.ศ. 2410 ด้วย พระเจ้านมกและเจ้าชายคະນອງ รัชทายาททรง
มีพระประสงค์ที่จะเข้าร่วมในงาน เหตุผลสำคัญประการหนึ่ง เนื่องจากทรงเห็นว่า
ฝรั่งเศสเป็นประเทศที่พม่ามีความสัมพันธ์อันดีมิตที่สุด อย่างน้อยที่สุดบาทหลวงบิกองเกตต์
(Bigandet) ที่ปรึกษาของพระเจ้านมกก็เป็นชาวฝรั่งเศส¹²⁰ การเข้าร่วมในงาน

¹¹⁷Woodman, op.cit., p. 193.

¹¹⁸Ibid.

¹¹⁹Banerjee, op.cit., p. 241.

¹²⁰Ibid., p. 240.

แสดงศิลปหัตถกรรม นอกจากจะทำให้พม่าสนิทสนมกับประเทศฝรั่งเศสยิ่งขึ้นแล้ว ยังเป็นการเผยแพร่ชื่อเสียงของประเทศพม่าให้ประเทศทั่วโลกได้รู้จักอีกด้วย แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าพม่ามิได้มีโอกาสเข้าร่วมในงาน เนื่องจากประเทศพม่าเกิดความยุ่งยากภายในประเทศภายหลังที่เจ้าชายตะนองถูกลอบปลงพระชนม์ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2409

จักรพรรดิคือคังทรงส่งลงนามในสนธิสัญญากับประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2405 โดยเสียดินแดนทางภาคตะวันออกของแคว้นโคชินจีน และต่อมาใน พ.ศ. 2410 ญวนต้องเสียแคว้นโคชินจีนทั้งหมด การสูญเสียดินแดนนำความเสียพระทัยมาสู่จักรพรรดิคือคัง พระองค์ทรงมีความรู้สึกที่ว่าทรงเป็นผู้ทำลายมรดกของประเทศ จึงจะเห็นได้จากพระราชกฤษฎีกาซึ่งแสดงความเศร้าสลดใน พ.ศ. 2410 ว่า "...ไม่เคยมีเหตุการณ์ที่น่าเป็นอันตรายอะไรมาเท่าสมัยของเรา ไม่เคยมีความชั่วร้ายอันใหญ่หลวงตกมาถึงเราเท่ากับในปีนี้..."¹²¹ จักรพรรดิคือคังทรงหาทางที่จะปกป้องอชิปีไตย และรักษาดินแดนของพระองค์ไว้ ด้วยการปฏิเสธที่จะรับสัตยาบันสัญญาของสนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. 2405 แต่ก็ไม่ไฉน เนื่องจากฝรั่งเศสและสเปนเชื่อว่า จะเข้าแทรกแซงแคว้นคัง ก็เป็นฝ่ายกบฏ และนำกำลังเสริมของฝรั่งเศสกลับมาจากประเทศจีน ทำให้จักรพรรดิคือคังทรงต้องให้สัตยาบันสัญญาในเดือนเมษายน พ.ศ. 2406 (ค.ศ. 1863)

จากสนธิสัญญามาตราที่ 4 ที่บ่งว่า ก่อนที่ญวนจะทำการยกดินแดนให้ผู้ใด จะต้องขอคำปรึกษาจากฝรั่งเศสก่อน¹²² ความข้อนี้นี้มีผลกระทบกระเทือนต่อความเป็นเอกราชโดยสมบูรณ์ของประเทศญวนนอกเหนือไปจากการสูญเสียดินแดน

¹²¹ Donald Lancaster, The Emancipation of French Indochina (London: Oxford University Press, 1961), p. 41. Lamb, op.cit., p. 122.

¹²² R. Stanley Thomson, "French in Cochin China: The Question of Retrocession 1862-65," Far Eastern Quarterley, Vol. 6 (August, 1947), p. 367.

จักรพรรดิคือคังมีพระประสงค์ที่จะเรียกร่องดินแดนภาคตะวันออกของแคว้นโคชินจีนคืนมาจากฝรั่งเศส ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2406 พระองค์ทรงมีพระราชสาส์นไปยังจักรพรรดิไปเลียนที่ 3 เพื่อขอแก้ไขสนธิสัญญา นอกจากนี้ในเดือนเดียวกันนั้น จักรพรรดิคือคังทรงส่ง ฟาน ทานท์ เกียน (Phan Thanh Gian) ขุนนางชั้นสูงสุดของประเทศเป็นหัวหน้าคณะทูตไปยังประเทศฝรั่งเศสเพื่อเจรจาเกี่ยวกับเรื่องการขอดินแดนคืน จักรพรรดิคือคังทรงอ้างถึงสาเหตุที่ทรงส่งคณะทูตไปยังฝรั่งเศสว่า ในการเจรจาทำสนธิสัญญาปี พ.ศ. 2405 ทูตฝรั่งเศสและสเปนได้รับมอบอำนาจให้มาเจรจาเพียงเรื่องการเผยแพร่ศาสนาและเสรีภาพทางการค้าเท่านั้น แต่ทุกฉบับปฏิบัตินอกเหนือหน้าที่โดยขอให้ญวนชกใช้ค่าเสียหาย และเรียกร่องดินแดนที่มีความมั่งคั่งและมีค่าที่สุดของญวน จักรพรรดิคือคังทรงเสนอที่จะยกเมืองไซง่อน เมืองท่าทุโคโม (Thu Kiamot) และเกาะปูลู คอนคอร (Poulo Condore) แลกกับดินแดนภาคตะวันออกของแคว้นโคชินจีน และจะจ่ายเงินชดใช้ให้แก่ฝรั่งเศส นอกจากนี้จักรพรรดิคือคังทรงขอให้ยกเลิกข้อสัญญามาตราที่ 4 เสีย¹²³.

ขณะที่คณะทูตไปถึงประเทศฝรั่งเศส เป็นเวลาเดียวกับที่ฝรั่งเศสกำลังมีความยุ่งยากเกี่ยวกับอาณานิคม เนื่องจากรัฐบาลฝรั่งเศสกำลังเข้าแทรกแซงประเทศเม็กซิโกอยู่ นอกจากนี้เรื่อเอก กาเบรียล โอบาเรต์ (Gabriel Aubaret) หัวหน้าผู้ตรวจกิจการพื้นเมืองประจำเมืองไซง่อนได้เสนอต่อรัฐบาลฝรั่งเศสว่า ฝรั่งเศสควรจำกัดบทบาทในอินโดจีนเฉพาะเรื่องการค้า โอบาเรต์เสนอให้ฝรั่งเศสคืนดินแดนให้ญวน โดยให้ญวนจ่ายเงินชดใช้ให้แก่ฝรั่งเศส นอกจากนี้ให้ตั้งแคว้นโคชินจีนเป็นรัฐอารักขา โดยให้ฝรั่งเศสมีอำนาจควบคุมนโยบายต่างประเทศของญวน เพื่อระงับการขยายตัวของอังกฤษในภูมิภาคนี้¹²⁴

¹²³ Ibid., p. 368.

¹²⁴ Lancaster, op.cit., p. 401, และ Lamb. op.cit., p. 113.

ในเวลานั้นวงการเมืองฝรั่งเศสมีผู้คัดค้านการทำสงครามขยายอาณานิคม และให้ฝรั่งเศสละทิ้งอาณานิคมที่อยู่ห่างไกลและเสียค่าใช้จ่ายมาก เพื่อว่าฝรั่งเศสจะได้ทุ่มเทกำลังทั้งหมดในการปราบปรามประเทศเม็กซิโก¹²⁵ นอกจากนี้พวกเขาส่งนิยมในฝรั่งเศสต้องการให้ฝรั่งเศสทำสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์กับญวนมากกว่าที่จะเข้าครอบครอง ยิ่งไปกว่านั้น งบประมาณของรัฐบาลฝรั่งเศสประจำปี พ.ศ. 2406-2407 (ค.ศ. 1863-1864) มีจำนวนไม่แน่นอน¹²⁶ ซึ่งไม่ทราบว่าฝรั่งเศสจะต้องเสียเงินเท่าใดในการครอบครองอาณานิคม

ฉะนั้น จากสถานการณ์ของฝรั่งเศสในขณะนั้น จึงทำให้ความพยายามของคณะทูตญวนในการเจรจาขอคืนแดนคืนจากฝรั่งเศสประสบความสำเร็จ ใน พ.ศ. 2407 (ค.ศ. 1864) นายครุเอง เกอ ลุส รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศได้มีคำสั่งให้โอบาเรกต์ เจริญทำสนธิสัญญาฉบับใหม่กับญวน ได้มีการลงนามในสนธิสัญญาระหว่างประเทศญวนกับฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2407 โดยฝรั่งเศสยินยอมคืนดินแดนภาคตะวันออกของแคว้นโคชินจีนให้ญวน ยกเว้นเมืองไซ่งอน เมืองท่าทูโทโบก บ้อมเมืองมิโห้ แหลมแซนคัจจาส (st. Jacques) และเกาะบูโล คอนคอร นอกจากนี้ ฝรั่งเศสจะเข้าอารักขาแคว้นโคชินจีน จักรพรรดิญวนจะต้องจ่ายเงินบรรณาการเป็นรายปีให้แก่ฝรั่งเศสด้วยจำนวนเงิน 3 ล้านฟรังก์ใน 3 ปีแรก และ 2 ล้านฟรังก์ในปีต่อ ๆ มาจนครบ 40 ปี¹²⁷

¹²⁵ Maspero, Vol. I. *op.cit.*, p. 146.

¹²⁶ Nicole-Dominique Lê, Les Missions-Etrangères et la Pénétration Française au Viet-Nam (Paris: Mouton, 1975), p. 113.

¹²⁷ Thomson, Far Eastern Quarterley, Vol. 6, p. 371.

แต่สนธิสัญญาฉบับใหม่นี้ไม่ได้รับการสัตยาบันจากรัฐบาลฝรั่งเศส เนื่องจากนักจักรวรรดินิยมฝรั่งเศสทั้งในประเทศและในแคว้นโคชินจีนต้องการผนวกฉนวนทั้งหมดเป็นอาณานิคม และทำการชี้แจงให้รัฐบาลฝรั่งเศสเห็นผลประโยชน์ที่ฝรั่งเศสจะได้รับจากการครอบครองแคว้นโคชินจีนภาคตะวันออก โดยเฉพาะจะทำให้ฝรั่งเศสได้ครอบครองเส้นทางการค้าไปยังประเทศจีน เนื่องจากสามารถควบคุมแม่น้ำโขงได้ และเมื่อฝรั่งเศสเข้าผูกขาดการค้าในประเทศจีนภาคตะวันตกได้แล้ว จะสามารถทำลายการค้าของอังกฤษในบริเวณชายฝั่งภาคตะวันออกของประเทศจีนได้¹²⁸ เพราะฉะนั้นรัฐสภาแห่งชาติ-ฝรั่งเศสจึงไม่ให้สัตยาบันสนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. 2407 ฝรั่งเศสคงยึดถือสนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. 2405 ต่อไป

ในคำฐานะของประเทศไทย พม่า และฉนวน ในสายตาของประเทมหาว่านาจอังกฤษและฝรั่งเศสแล้ว จะเห็นได้ว่า ประเทศไทยมีฐานะสูงกว่าประเทศพม่าและฉนวน และได้รับการยกย่องจากประเทศตะวันตก ประเทศไทยสามารถแก่งก่งงงสุดไปประจำยังประเทศต่าง ๆ ได้เช่นเดียวกับที่นานาประเทศกระทำอยู่ การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งคณะทูตไทยไปยังประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส เป็นการสร้างความเข้าใจอันดีกับประเทศทั้งสอง ในขณะที่การส่งคณะทูตพม่าไปยังประเทศอังกฤษฝรั่งเศส และอิตาลีของพระเจ้ามินดง กลับเป็นการสร้างความระแวงสงสัยให้แก่อังกฤษถึงเจตนาที่แท้จริงของพม่า ส่วนความพยายามของจักรพรรดิคือก๊กที่จะรักษาเอกราชของประเทศไว้ก็ทำไม่สำเร็จ เพราะจากการเจรจาทำสนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. 2407 ถึงแม้ว่าฝรั่งเศสจะตกลงคืนดินแดนให้แก่ฉนวน แต่ฝรั่งเศสก็สามารถเข้าอารักขาแคว้นโคชินจีน และจะยังคงมีอำนาจเหนือแคว้นโคชินจีนอยู่

¹²⁸ Buttinger, op.cit., p. 360.

บทสรุป

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้ามินดง และจักรพรรดิคือคิก เป็นสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อที่มีความสำคัญต่อความคงอยู่ของประเทศไทย พม่า และญวน เนื่องจากเป็นระยะเวลาที่ลัทธิจักรวรรดินิยมสมัยใหม่¹ กำลังแพร่หลายเข้ามาในทวีปเอเชีย และเป็นสมัยที่ประเทศมหาอำนาจตะวันตกเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับพม่าที่อยู่ในประเทศไทย พม่า และญวน ก่อนที่พระมหากษัตริย์ทั้งสามพระองค์จะเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ประเทศไทย พม่า และญวน ล้วนแต่เคยดำเนินสัมพันธภาพกับประเทศมหาอำนาจมาแล้วทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้ว่า ประเทศไทยเคยทำสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์กับประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยเคยทำสงครามกับประเทศอังกฤษถึงสองครั้ง และต้องสูญเสียดินแดนพม่าส่วนล่าง (Lower Burma) ทั้งหมดให้แก่อังกฤษ ประเทศญวนเคยได้รับการคุกคามจากประเทศฝรั่งเศสในปลายรัชกาลจักรพรรดิเหี้ยวกรี ถึงแม้ว่าประเทศมหาอำนาจตะวันตกจะยังไม่เคยปฏิบัติมาตรการทางทหารกับประเทศไทย ดังที่ได้กระทำต่อประเทศพม่าและญวน แต่แผนการดังกล่าว ก็อยู่ในความคิดของประเทศอังกฤษแล้วภายหลังที่เซอร์ เจมส์ บรุค ประสบความสำเร็จในการเจรจาขอแกสนธิสัญญาเบอร์นีกับประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2393 (ค.ศ. 1850) ดังนั้น ในระยะที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้ามินดง และจักรพรรดิคือคิก เสด็จขึ้นครองราชย์ จึงเป็นช่วงวิกฤตสำหรับประเทศทั้งสาม

เมื่อพิจารณาในข้อที่ว่า การสูญเสียอิสรภาพของประเทศพม่าและญวนมิได้เกิดขึ้นในสมัยพระเจ้ามินดงและจักรพรรดิคือคิก แต่ผู้ต้องยอมรับว่า เหตุการณ์ดังกล่าวมีผล

¹"New Imperialism" เป็นคำที่ใช้เรียกการแสวงหาอาณานิคมในคริสต์ศตวรรษที่ 19.

สืบเนื่องมาจากการดำเนินพระราชาบายที่ผิดพลาดของพระเจ้ามินทงและจักรพรรดิคือคึก
การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสามารถรักษาเอกราชของ
ประเทศไทยไว้ได้ พอจะสรุปสาเหตุได้ดังต่อไปนี้

1. พระปรีชาสามารถส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวทรงมีคุณสมบัติเหนือกว่าพระเจ้ามินทงและจักรพรรดิคือคึก เมื่อครั้งที่พระองค์ยัง
ดำรงพระอิสริยยศเป็น "สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ" พระองค์มิได้ประทับอยู่แต่ในพระราชวัง
ฐานะพระภิกษุเพื่ออำนวยความสะดวกให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสามารถเสด็จไปยัง
ส่วนต่าง ๆ ของประเทศได้ ซึ่งช่วยเพิ่มพูนประสบการณ์ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และสภาพ
ความเป็นไปตลอดจนปัญหาของประเทศเป็นอย่างดี พระเจ้ามินทงถึงแม้ว่าจะออกผนวช
เป็นพระภิกษุเหมือนอย่างพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เข้าใจว่าพระองค์
คงจะประทับอยู่แต่ในวัดเพื่อหลีกเลี่ยงภัยทางการเมือง ส่วนจักรพรรดิคือคึกประทับอยู่
แต่ในพระราชวัง ดังนั้น เมื่อเปรียบเทียบกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
แล้ว พระเจ้ามินทงและจักรพรรดิคือคึกไม่ทรงทราบความเป็นไปของประเทศมากนัก

นอกจากนี้ การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาวิชาการ
ตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาภาษาอังกฤษ เป็นการให้คุณประโยชน์ต่อพระองค์
เพราะทำให้ทรงมีโอกาสทรงพระอักษรวิชาประวัติศาสตร์ต่างประเทศและสามารถทรง
พระอักษรข่าวสารที่มาจากประเทศตะวันตก รวมทั้งหนังสือพิมพ์จากเมืองสิงคโปร์²
พระองค์จึงทรงทราบเหตุการณ์โลกภายนอก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
นับเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกในทวีปเอเชียที่ทรงพระอักษรและคริสต์เป็นภาษาอังกฤษ
ได้ ซึ่งพระปรีชาสามารถในค่านี้นับเป็นที่ทราบกันดีในนานาประเทศ

ยิ่งไปกว่านั้น การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชปฏิ-
สันตารกับพระสหายมิชชันนารีอยู่เสมอ นอกจากจะมีผลทำให้ทรงคุ้นเคยและกว้างขวาง

²หนังสือพิมพ์สเตรทส์ไทมส์ (Straits Times)

ในหมู่ชาวต่างประเทศแล้ว พระองค์ยังทรงมีโอกาสทราบทัศนคติและความคิดที่ชาวต่างประเทศมีต่อประเทศไทยอีกด้วย ทำให้พระองค์ทรงตระหนักดีว่าประเทศไทยอาจได้รับความกระทบกระเทือนจากลัทธิจักรวรรดินิยมได้ ประสบการณ์ที่ทรงได้รับกับการเจริญพระชนมายุมีส่วนช่วยให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระเนตรกว้างไกล และทรงเป็น "นักปฏิบัติ" เท่า ๆ กับ "นักคิด" ส่วนพระเจ้ามินคองและจักรพรรดิคือคิกทรงมีความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างจะไม่ราบรื่นกับประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส ทำให้ประเทศพม่าและญวนไม่อยู่ในสภาพต้อนรับชาวต่างประเทศ และหันหลังให้กับประเทศมหาอำนาจ ซึ่งนโยบายดังกล่าวใช้ไม่ได้ผล ทั้งที่ประเทศพม่าและญวนเคยได้รับบทเรียนจากประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสมาแล้ว

ในขณะที่ประเทศมหาอำนาจตะวันตก คืออังกฤษและฝรั่งเศส แข่งขันความเป็นมหาอำนาจทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ และให้ความสนใจประเทศไทย พม่า และญวน ก็จะได้เห็นได้จากการเจรจาขอทำสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์กับประเทศทั้งสาม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้การต้อนรับประเทศเหล่านั้น และยินดีที่จะเปิดการเจรจาทำสนธิสัญญาด้วย แม้ว่าจะมีผลทำให้อธิปไตยบางส่วนของไทยถูกฉีกคร่อนไป แต่พระองค์ทรงจำยอมเพื่อรักษาเอกราชของประเทศไว้ แต่ในขณะเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการป้องกันมิให้มหาอำนาจใดมหาอำนาจหนึ่งมีอิทธิพลเหนือประเทศไทย โดยเปิดการเจรจาทำสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์กับประเทศตะวันตกอื่น ๆ ด้วย การเปิดประเทศอย่างเต็มที่ของไทย นอกจากจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจแล้ว ยังเป็นการถ่วงดุลอำนาจประเทศอังกฤษด้วย สำหรับพระเจ้ามินคองนั้น ถึงแม้ว่าพระองค์จะทรงลงนามในสนธิสัญญาพาณิชย์กับประเทศอังกฤษ แต่ก็ยังไม่เป็นที่พอใจของประเทศอังกฤษ เนื่องจากพระองค์ไม่ทรงปฏิบัติตามข้อสัญญาที่ทำได้ นอกจากนี้ พระเจ้ามินคองยังทรงสงวนการผูกขาดที่สำคัญของประเทศ 3 อย่างไว้ ซึ่งได้แก่ ไม้สัก น้ำมันดิบ และหินมีค่า ส่วนจักรพรรดิคือคิก ทรงปฏิเสธที่จะทำการติดต่อกับประเทศตะวันตกทั้งหมด เนื่องจากพระองค์ไม่ทรงต้องการให้ชาวตะวันตกนำคริสต์ศาสนาเข้ามาเผยแพร่ในประเทศญวน ทำให้ฝรั่งเศสถือโอกาสนำเรือรบระดมยิงเมืองท่าคุรานใน พ.ศ. 2399 (ค.ศ. 1856)

ในการโต้ตอบการขยายอำนาจของประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระเจ้ามินทงทรงใช้วิธีการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกว้างขวางในหมู่ชาวต่างประเทศ และทรงผ่อนปรนระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ตลอดจนอำนวยความสะดวกให้แก่ชาวตะวันตก ทำให้ประเทศมหาอำนาจมีทัศนคติที่เป็นมิตรต่อประเทศไทย และให้การยกย่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งถ้าหากพระองค์ไม่ทรงต้อนรับชาวตะวันตกและไม่เป็นมิตรกับประเทศมหาอำนาจ ประเทศไทยอาจถูกบีบบังคับให้ทำการเปิดประเทศและต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของประเทศเหล่านั้นถึง เช่นประเทศจีนก็เป็นได้ การไม่ยอมผ่อนปรนให้กับประเทศมหาอำนาจมีผลทำให้ความสัมพันธ์ฉันมิตรกับประเทศดังกล่าวต้องหยุดชะงักลง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ การที่พระเจ้ามินทงยึดมั่นในขนบธรรมเนียมของประเทศอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะเกี่ยวกับประเพณีการเข้าเฝ้า ทำให้เกิดปัญหารองเท้า (Shoe Question) ขึ้น สภาพการณ์ทางการเมืองของพม่ายิ่งทรุดหนักลงเมื่อพระเจ้าธีบอเสด็จขึ้นครองราชย์สืบต่อจากพระเจ้ามินทง อันเนื่องมาจากการกำจัดพระบรมวงศานุวงศ์เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้พระเจ้าธีบอ ยังดำเนินพระราชโบายเป็นศัตรูกับประเทศอังกฤษ และพยายามชักนำประเทศฝรั่งเศสให้เข้ามามีผลประโยชน์ในพม่าแข่งกับอังกฤษ³ ยังผลให้อังกฤษเกิดความไม่ไว้วางใจพม่า และเมื่อพระเจ้าธีบอทรงมีข้อพิพาทกับบริษัทป่าไม้ของอังกฤษ (Bombay Burma Trading Corporation) อังกฤษจึงถือโอกาสทำสงครามเพื่อผนวกประเทศพม่าทั้งหมด ใน พ.ศ. 2428 (ค.ศ. 1885) สำหรับประเทศญวน การที่จักรพรรดิคือคิงทงรักษาสถาบันดั้งเดิมของประเทศทุกอย่าง ไม่มี

³ รัฐบาลพม่าได้ให้สัมปทานการสร้างทางรถไฟสายมณฑล - ทองอุ และสัมปทานเหมืองทับทิมที่เมืองโมกอก (Mogok) แก่ฝรั่งเศส, จาก E.C.V. Foucar, Mandalay the Golden (London: Dennis Dobson, 1963), p. 161.

การเปลี่ยนแปลงหรือยอมผ่อนปรนให้กับประเทศมหาอำนาจ และการที่พระองค์ทรงลี้ครอน เสรีภาพทางศาสนา ตลอดจนท่าทีการกษัตริย์แห่งพวกคริสตัง ทำให้ฝรั่งเศสได้ข้ออ้างที่จะ เข้าโจมตีประเทศญวน เพราะฉะนั้นการดำเนินพระราชโบายของพระมหากษัตริย์จึงมีส่วน สำคัญในการรักษาเอกราชของประเทศ

ความสัมพันธ์กับตะวันตกที่ดำเนินไปโดยราบรื่นของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวมีส่วนทำให้ประเทศมหาอำนาจยอมรับรองว่าประเทศไทยมีฐานะสูงกว่าประเทศ พม่าและญวน ดังจะเห็นได้ว่า ตัวแทนของประเทศต่าง ๆ ที่ส่งมาเจรจากับไทยเป็นผู้ที่ได้ รับการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์หรือรัฐบาลของประเทศนั้น ๆ ในขณะที่บุคคลที่ได้รับ แต่งตั้งให้มาเจรจากับพม่าเป็นเพียงผู้แทนที่ส่งมาจากผู้สำเร็จราชการอินเดียเท่านั้น และ ผู้ที่ทำการติดต่อกับประเทศญวนเป็นเพียงข้าราชการชาวฝรั่งเศสในกระทรวงทหารเรือ และอาณานิคม กล่าวอีกนัยหนึ่ง ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสปฏิบัติต่อประเทศพม่าและ ญวนเหมือนกันที่กระทำต่ออาณานิคมของตน

2. ความมั่นคงภายในประเทศ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า อยู่หัว พระเจ้ามินคง และจักรพรรดิคือติก สถาปการณในประเทศไทย พม่า และญวน ก็มีความแตกต่างกันทางด้านความสงบเรียบร้อยของประเทศ กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับราชสมบัติสืบต่อจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่างราบรื่น ในขณะที่พระเจ้ามินคงทรงขึ้นครองราชย์ด้วยการแย่งชิงราชบัลลังก์จาก พระเจ้าพุกาม และยังไม่ทันที่สงครามครั้งที่สองกับอังกฤษจะยุติลง ฝ่ายจักรพรรดิคือติก ทรงได้รับการสนับสนุนจากขุนนางญวนให้รับราชสมบัติแทนพระเชษฐา นอกจากนี้ใน ประเทศพม่าและญวน ปรากฏว่ามีการจลาจลและการกบฏเกิดขึ้นอยู่เสมอ ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชภาระในการปราบปรามความไม่สงบ สภาพดังกล่าวเป็นอุปสรรคต่อ การสร้างความสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ และเป็นโอกาสให้ประเทศมหาอำนาจเข้าแทรกแซงประเทศได้ง่าย ดังจะเห็นได้จากการที่ จักรพรรดิคือติกทรงยอมเจรจาสงบศึกและทำสนธิสัญญายอมเสียดินแดนภาคตะวันออกของ แคว้นโคชินจีนให้แก่ฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. 2405 (ค.ศ. 1862) เพื่อจะได้ปราบการกบฏ

ในแคว้นตั้ง เกี้ยวไห้รบคาบ ส่วนในประเทศไทย เหตุการณ์ภายในประเทศสงบเรียบร้อย การทำสงครามกับประเทศเพื่อนบ้านแทบจะไม่ปรากฏ⁴ ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสามารถปกครองประเทศได้อย่างราบรื่น และรักษาความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประเทศอยู่ได้

นอกจากนี้ ในสมัยพระเจ้ามินดง เขตแดนที่คงเป็นของพม่าเหลืออยู่เพียงดินแดนเหนือแม่น้ำอิรวดีขึ้นไป ซึ่งเรียกกันว่า "พม่าตอนบน" (Upper Burma) เท่านั้น ส่วนประเทศญวนในสมัยจักรพรรดิคือดึก กำลังสูญเสียดินแดนส่วนต่าง ๆ ให้แก่ฝรั่งเศส โดยเริ่มตั้งแต่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของแคว้นโคชินจีน รื่อยมาจนถึงแคว้นโคชินจีนทั้งหมด และขยายขอบเขตขึ้นไปยังแคว้นตั้ง เกี้ยวไห้รบคาบซึ่งอยู่ทางภาคเหนือสุดของประเทศ ทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสต่างมีแผนการที่จะผนวกดินแดนประเทศพม่าและญวนทั้งหมดเข้าด้วยกันในอนาคต แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงรักษาบูรณภาพของอาณาเขตเหนือดินแดนประเทศไทยไว้ เว้นแต่ดินแดนเขมรที่คงเสียให้แก่ประเทศฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. 2410 (ค.ศ. 1867) แต่ก็เป็นการเสียเมืองประเทศราชเท่านั้น

3. สภาพที่คงของประเทศ ความสนใจในดินแดนคาบสมุทรอินโดจีนของประเทศมหาอำนาจอยู่ที่การเป็นทางผ่านไปสู่มณฑลยูนนานในประเทศจีนภาคใต้ ซึ่งเชื่อกันว่าจะ เป็นแหล่งวัตถุดิบและตลาดการค้าที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของจีนนอกเหนือไปจากเขตชายฝั่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศจีน ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสพยายามส่งนักสำรวจหลายชุดเพื่อค้นหาเส้นทางที่เป็นไปได้ถึงมณฑลยูนนาน ซึ่งจากการสำรวจปรากฏว่า ประเทศพม่าและญวนจะเป็นจุดที่สามารถอ่านวยผลประโยชน์ให้ได้ โดยในพม่าจะใช้เส้นทางแม่น้ำอิรวดีและในญวนจะใช้เส้นทางแม่น้ำโขงและในเวลาต่อมาใช้เส้นทางแม่น้ำแดง เมื่อพิจารณาถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่จะได้รับจากประเทศพม่าและญวนโดยเปรียบเทียบกับเขต

⁴นอกจากการทำศึก เชียงตุง

มณฑลยูนนานแล้ว ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสให้ความสนใจประเทศพม่าและญวนน้อยกว่า การที่ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสทำสนธิสัญญากับประเทศพม่าและญวน ก็เพื่อเปิดทางให้สามารถเข้าไปในประเทศเหล่านั้นได้โดยเสรีเท่านั้น และเพื่อที่จะสามารถควบคุมเส้นทางไปสู่มณฑลยูนนาน อังกฤษและฝรั่งเศสจึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องยึดครองประเทศพม่าและญวนเป็นอาณานิคม

ความสนใจที่ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสมีต่อประเทศไทยนั้น อยู่ที่ความปรารถนาที่จะสถาปนาความสัมพันธ์ทางการค้ากับไทยมากกว่าที่จะเข้ายึดเป็นอาณานิคม ข้อควรพิจารณาคือ การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสามารถรักษาเอกราชของประเทศได้นั้น นอกจากจะขึ้นอยู่กับพระปรีชาญาณของพระองค์แล้ว ปัจจัยทางด้านสภาพภูมิศาสตร์ของประเทศไทยมีส่วนสำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน สภาพที่ตั้งของประเทศไทยเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศพม่าและญวนแล้ว ให้ผลต่อความอยู่รอดของไทยมากกว่า กล่าวคือ

ประการที่หนึ่ง ประเทศไทยไม่มีดินแดนหรือเส้นทางที่ติดต่อกับมณฑลยูนนาน อันเป็นจุดหมายปลายทางที่ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสต้องการไปถึง การที่ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสขยายดินแดนจากชวาภาคใต้มายึดครองเขมรไปจากประเทศไทยนั้น เป็นเพราะว่าประเทศเขมรมีแม่น้ำโขงไหลผ่าน ซึ่งในขณะนั้นฝรั่งเศสเข้าใจว่าแม่น้ำโขงจะไปสู่มณฑลยูนนานได้ แต่เมื่อฝรั่งเศสทราบในภายหลังว่าเส้นทางแม่น้ำโขงไม่สามารถใช้การได้ ฝรั่งเศสจึงหันความสนใจไปที่แคว้นตังเกี๋ย ซึ่งมีแม่น้ำแดงไหลผ่าน และดำเนินการยึดครองแคว้นตังเกี๋ยต่อไป

ประการที่สอง ประเทศไทยมีความเหมาะสมที่จะเป็นเมืองท่าอันน้อยกว่าประเทศพม่าและญวน ซึ่งเป็นดินแดนที่ติดต่อกับทะเลและมหาสมุทร

ประการที่สาม การที่ประเทศไทยตั้งอยู่ระหว่างประเทศพม่าและญวน ซึ่งเป็นเขตยึดครองของประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส ทำให้ประเทศมหาอำนาจทั้งสองต้องการที่จะประกันเอกราชของไทยไว้เพื่อจะได้ไม่ต้องประจันหน้ากันโดยตรง ด้วยการให้

ประเทศไทยเป็นรัฐกันกระตบระหว่างดินแดนของอังกฤษและฝรั่งเศส⁵ ซึ่งจะเห็นได้
อย่างเด่นชัดในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวภายหลังการทำความตกลง
ระหว่างประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส (Anglo-French Declaration) เมื่อ พ.ศ.
2439 (ค.ศ. 1896) รับรองเอกราชของไทยเหนือบริเวณลุ่มแม่น้ำเพชรบุรี แม่น้ำกลอง
ท่าจีน เจ้าพระยา และบางปะกง⁶

ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะมีข้อได้เปรียบประเทศพม่าและญวนทางด้านความมั่นคง
ของประเทศและสภาพภูมิศาสตร์ แต่ประเทศไทยไม่อาจรอดพ้นจากการถูกยึดครอง
ได้ ถ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินพระราชโบายต่อประเทศมหา
อำนาจ เช่นเดียวกับจักรพรรดิที่ออตโตหรือพระเจ้ามินจงในปลายรัชกาล ฉะนั้น จึงไม่เป็น
การยกย่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกินไป ถ้าจะกล่าวว่าจากพระปรีชา
สามารถของพระองค์ ทำให้พระองค์ทรงมีคุณสมบัติเกินกว่าพระเจ้ามินจงและจักรพรรดิ
ที่ออตโต และทรงสามารถสร้างความเข้าใจอันดีกับประเทศมหาอำนาจตะวันตกได้โดยที่
ยังคงรักษาเอกราชของประเทศไว้ได้

⁵Maung Htin Aung, The Stricken Peacock: Anglo-Burmese Relations 1752 - 1948 (The Hague: Martinus Nijhoff, 1965), p. 66.

⁶แกมสุข นุ่มนนท์, "การเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับอังกฤษ ค.ศ. 1900 - 1919," วรรณไวทยาการ (พระนคร : สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2514), หน้า 4.